



DIRECTIA MONUMENTELOR,
ANSAMBLURILOR SI
SITURILOR ISTORICE
BIBLIOTECA

D.M.A.S.I.

Cota cărții: IV 902
Inventar: 951

N^o 119

S.C.

(951)

D. M. I.
BIBLIOTECA
951

Preț

60 p. x 0,14 = 8²⁰
14 pl. x 1.00 = 7
Copertă 4 = 4
19

Triplet



19 lei



951

MĂNĂSTIREA PROBOTA

14902

BIBLIOTECA
951

(951)

DIN PUBLICAȚIILE SOCIETĂȚII
„ARTA ROMÂNESCĂ“

III.

MĂNĂSTIREA P R O B O T A

DE

N. GHIKA-BUDEȘTI, ARCHITECT, ȘI G. BALȘ

FOTOGRAFII DE STELIAN PETRESCU

CU 63 PLANURI ȘI ILUSTRAȚIUNI



BUCUREȘTI
INST. DE ARTE GRAFICE CAROL GÖBL ȘI IOAN ST. RASIDESCU
16, Strada Doamnei, 16
1909.

RELEVOURILE AU FOST EXECUTATE DE D-1 CEZAR HARAM SUB DIRECȚIUNEA AUTORILOR

FOTOGRAFIILE AU FOST EXECUTATE DE CĂTRE D-1 STELIAN PETRESCU INGINER, AFARĂ DE CELE ÎNSEMNATE
CU SEMNUL *

ILUSTRAȚIILE DELA PAG. 1, 2, 5, 8, 11, 14, 33, 43, 52, SUNT REPRODUSE DE PE FOTOGRAFII EXECUTATE PENTRU
COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE.

SOCIETATEA „ARTA ROMÂNEASCĂ” ÎȘI REZERVA ORI CE DREPT DE REPRODUCȚIUNE.





Fotogramma Carl Hentschel, Paris





Fotogravura Carl Henschel, Paris.





Fig. 1. Vederea generală.

PROBOTA

Din depărtare, cum vii pe drumul ce cotește între dealurile molatice, cu creasta împădurită și cu profilul dulce, mănăstirea apare înconjurată cu verdeață; apoi, împrăștiat la picioarele ei, să vede acuma satul cu casele mici tupilate prin grădini.

Trei turlle albe cu acoperișurile înegrite de vremuri se înalță peste zidurile puternice și posomorite ale cetății; câțiva brazi bătrâni și înalți se ridică falnic printre ele.

Apropiindu-te, apar strașnicile ziduri de piatră întărite la colțuri cu turnuri înalte, patrâte, încoronate cu creneluri și găurite cu metereze. În mijlocul zidului cetății despre răsărit se deschide o boltă scundă sub turla împodobită cu stema țării și cu zugrăveli pe jumătate șterse.

Cum treci sub boltă, te pătrunde de odată liniștea desăvârșită a acestei curți

parasite, parcă despartită de viața de prin prejur. În mijlocul pajiștei verzi se ridică biserica albă și senină sub razele soarelui, înalțând lângă podoaba verde a brazilor podoaba falnică a petrelor sale sfărâmate. Între aceste ziduri tăcute își doarme somnul cel de veci Petru Voda Rareș, fiu și demn urmaș al marelui Ștefan.

Ce vremuri eroice ne amintește tăcuta mănăstire, vremuri de fală și vremuri de restriște, când viteazul Domn, fără astâmpăr, cu o energie supra omească, cu mare trudă, căută să păzească sfânta moștenire a părintelui său amenințată din toate hotarele de nenumărații dușmani cari năvăleau și năvăleau mereu.

Când fără răgaz, singur, pierdut în mijlocul acestor furtuni cumplite, ducea el atâtea lupte în contra tuturor, cum mai găseă timpul și banul pentru a ridica atâtea biserici, atâtea mănăstiri,

pentru a întregi și a împodobi cele ce i le lăsaseră înaintașii lui?

Seluptă și se rugă; și cu cât loviturile cădeau mai dese, cu atât înălța el spre cer turlele bisericilor sale ca atâtea rugi ferbinți către un ajutor de sus, singurul pe care îl mai putea spera

Și aceste lucrări ale lui Petru Voda Rareș sunt lucrări desăvârșite și toate au fost bogat înzestrate cu odoare și cu moșii. Ce trebuie să fi fost pe atunci această mică țară a Moldovei, la ce treaptă trebuie să o fi ridicat Ștefan cel Mare, dacă prin atâta sbucium, mai putea să înflorească cu atâta vigoare. Ce oameni mai hrănă, ce minți, ce brațe, ce bogații. Și cum înțelegem acum, de ce vecinii hrăpareți mereuse aruncau asupra acestei bogate prăzi, ca niște lupi flămânzi, asupra acesteia care mereu lovită tot se ridica, care mereu pustie, mereu jefuită, tot mai înflorea.

Ce trebuie să fi fost mândra mănăstire în timpul lui Petru Rareș, cu podoaba ei de piatră cioplită, cu odajdiile ei scumpe, cu pictura ei minunată, cu tâmpla și mobila ei de stejar bogat săpata, cu pardoseala ei de marmură scumpă și cu atâtea alte lucrări de artă cări în timp de aproape 400 de ani s'au pierdut puțin câte puțin, până în zilele noastre când a ajuns biata biserică cu o simplă învalitoare de șindrilă, cu petrele ei sfărâmate, cu ferestrele ei zidite spre a o feri de batjocurile vremurilor și ale oamenilor!

¹⁾ După pomelnicul din 1823 și istoricul mitropolitului Dositei (sau Dosofteiu), în Melchisedec: No-

Istoria ne spune că înainte de a fi zidită actuala mănăstire, Ștefan Voda, fratele lui Alexandru cel Bun și fiii lui, Bogdan și Ștefan au zidit în apropiere, mănăstirea Sf. Nicolae din Poiana Siretului; biserica era din lemn de stejar. În urmă a fost refăcută de zid de către Ștefan cel Mare, mai la vale ¹⁾; probabil că ruinele ce se mai văd și astăzi în sat sunt rămășițele ei. Această biserică a fost pe atunci loc de îngropare domnesc și acolo a fost înmormântată Oltea mama lui Ștefan cel Mare. Această mănăstire bine înzestrată cu moșii ajunsese, să vede, în curând într-o proastă stare,

în cât Petru Rareș o parasi de tot și la anul 1530 (7038), zidi din nou la o mică depărtare, acolo unde o vedem și astăzi, noua mănăstire Probota sau Pobrata, cum i se zicea pe vremuri, tot cu hramul S-tul Nicolae. Pobrata vrea să zică înfră-

țire sau frație ²⁾.

Pe zidul despre miază-zi, sus și mai la dreapta de ușa de intrare, se afla inscripția slavonească:

„Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, iată eu robul stăpânului meu Isus Hristos Io Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, fiul lui Ștefan Voevod cel bătrân, a binevoit Domnia Mea cu buna mea voie, în al patrulea an al stăpânirii [mele] împărătești, a zidi acest hram întru numele arhierarhului și făcătorului de minuni Nico-

țițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri din Moldova.

²⁾ Melchisedec, idem.

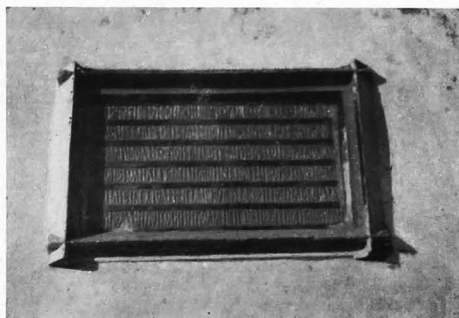
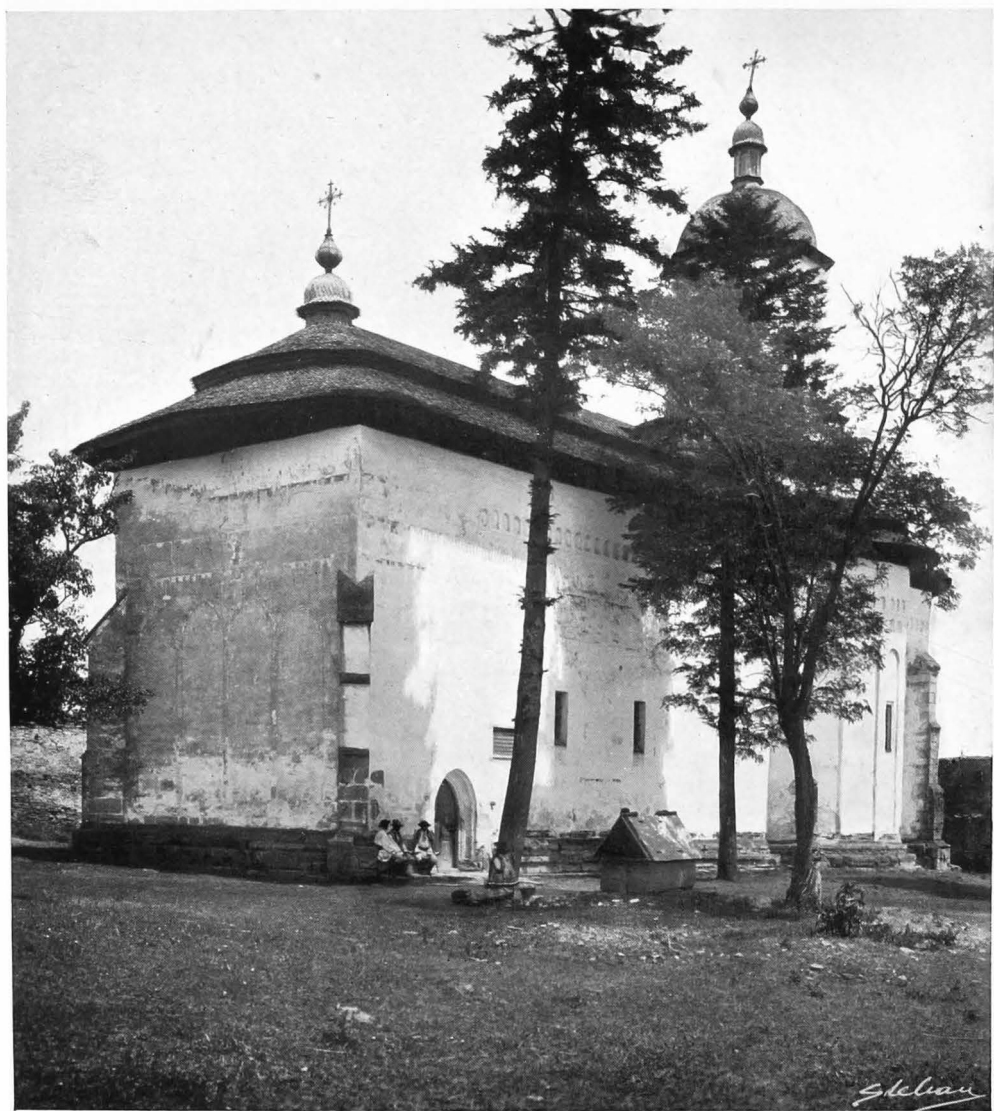


Fig. 2. Pisania. *



lae, fiind egumen chir Grigore în anul 7038, Oct.“¹⁾).

Când a ridicat-o Petru Rareș, el era tocmai la culmea puterii și a gloriei lui. Își împinsese biruitor armatele sale în Ardeal și după glorioasa luptă dela Felsőra unde învinsese oastea împărătească, cutreerase toată această țară luând orașe și cetăți și se întoarse în Moldova cu o bogată pradă. Nenorocita campanie din Pocuția n'o întreprinsese încă și, în această clipă a vieții sale, putea să creadă că și lui ca și tatălui său

cuse, după obiceiul pământean, tare ca o cetate ca să fie, la vremuri grele, adăpost pentru viața și averea creștinilor.

Și nu numai loc de ședere i-a fost Probota, dar își-l-a ales ca loc de înmormântare pentru el și pentru ai lui. Într'adevar și astăzi găsim acolo mormântul lui și al Elenei, fiica lui Ioan Despot al Serbiei, nevasta lui de a doua.

Pe lespedea de marmoră frumos lucrată, dar acum ciuntită, ce acoperă rămașițele pământești ale domnului, se ci-

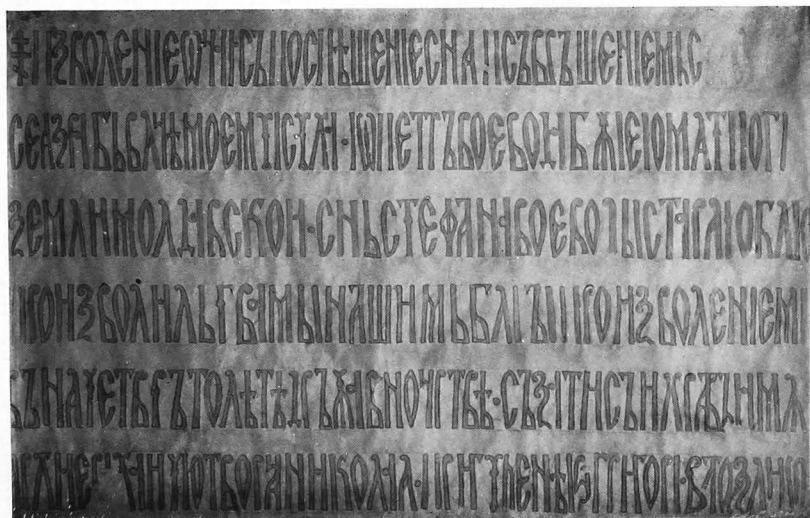


Fig. 3. Inscripția de pe pisanie.

i va surăde soartea. Și a înzestrat această mănăstire a lui „cu sumedenie de vestimente, argintării, cărți, zid împrejur, chilii pentru egumen, călugări și gospodărie“²⁾. I-a dăruit moșii multe și frumoase. Printre zidurile mănăstirești își clădi și o locuință domnească și ne putem lesne închipui că Domnul ce pusese atâta dragoste în înzestrarea ctitoriei lui cu atâta bogății, venea des să șază într'această mănăstire care o fă-

tește următoarea inscripție: [Această groapă e a] iubitorului de Hristos robul lui Dumnezeu Io Petru Voevod fiul bătrânului Ștefan Voevod, care [s'a strămutat la aceste] lăcașuri și la veșnicele lăcașuri; veșnica lui pomenire³⁾.

Data morții care e 1546, lipsește.

Pe mormântul Elenei, stă scris. „Această groapă e a roabei lui Dumnezeu Elina, Doamna lui Rareș, fiica lui Ioan Despot Țarul, care s'a strămutat la a-

¹⁾ În Melchisedec (loc. cit.) și I. Bianu (Col. lui Traian 1882); Dăm textul din Iorga: *Inscripții din Bisericile României*, ca și pentru cele următoare.

²⁾ Arhiereul Narcis Crețulescu. *Istoria Sf. mănăstirii Rîșca*.

³⁾ Iorga, *Inscripții din Bis. României*.

ceste lăcașuri și la veșnicele lăcașuri; în 1552, ucisă din porunca ginerelui ei
veșnica ei pomenire . . . 7 *** ¹⁾ Alexandru Lăpușneanu.



Fig. 4. Pomelnic în altar.

Și aici e data incompletă. Pietrele erau pregătite de mai înainte și nimeni

Tot acolo, dar pe partea stângă a o-
daiei mormintelor este și piatra lui Ște-



Fig. 5. Lespedea de pe mormântul lui Petru Rareș.

nu s'a găsit spre a le completa după
înmormântare. Elena Doamna a murit

fan, fiul lui Rareș, mort în 1552, piatra
așezată acolo de către sora-sa, Ruxan-
dra, nevasta lui Lăpușneanu.

¹⁾ Iorga, *Inscripții din Bis. României*.



În fine lângă mormintele lui Petru Rareș se vede, găsită acuma câți-vă ani în curtea bisericii și adusă dela vechea

de Neamț, a lui Hira, pârcalab de Hotin și altele ²⁾.

Alte pietre provin, ca a Oltei, dela Sf.



Fig. 6. Lespedea de pe mormântul Doamnei Elena.

biserica Sf. Nicolae din Poiana, odată cu strămutarea mănăstirii, lespedea de marmoră albă ce acopereă pe Oltea, mama lui Ștefan cel Mare : „Aceasta este groapa roabei lui Dumnezeu Oltea, mama Domnului Io Ștef[an Voevod, care a murit] în anul 6973 [1465] Noiembrie 4“ ¹⁾.

Precum se știe, această lespede a fost adusă în vara trecută în mod sărbătoresc înăuntrul bisericii și lângă ea s'a așezat o altă piatră frumos săpata cu o inscripție amintind evenimentul.

În pridvor se mai găsesc o serie de pietre de mormânt, a lui Simion Stroici, a Eftimiei Stroici, a lui Frațian pârcalab

Nicolae din Poiana: piatra pusă de Ștefan cel Mare a lui Petru Voevod, fiul lui Ștefan (Petru II fiul lui Ștefan Mușat), piatra lui Mitrofan, episcop de Radauți, piatra unui frate după mamă al lui Ștefan și altele.

Pe turnul de intrare deasupra bolței este o piatră cu marca țării și în jurul ei inscripția următoare:

„Cu vrerea Tatalui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea sfântului Duh Io Vasilie Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, văzând învechite lucrurile mănăstirii, a îngrădit biserica în anul 7154“.

Așa dar, incinta lui Petru Rareș stricându-se, în 1645—46 Vasile Lupu a



Fig. 7. Inscripția nouă așezată lângă piatra de mormânt a Doamnei Oltea. *
(Clișeu Comisiunei Monumentelor Istorice).

¹⁾ Iorga, loc. cit.

²⁾ Inscripțiile date de Iorga, loc. cit.

refăcut-o precum o vedem și în ziua de azi.

Mitropolitul Dosofteiu, arată că din cauza destrăbălării călugărilor, ajunsese mănăstirea, pe la 1622, să aibă un prost renume și că ivindu-se un incendiu a rămas mult timp fără acoperământ.

Dosofteiu a reparat-o, a terminat edificiile din curte și trapeza și a închinat mănăstirea „sfintei mănăstirei Domnului nostru“ dela Ierusalim.

Toate aceste clădiri au dispărut și acum câți-va ani focul a distrus casele egumenului care mai rămăsese în picioare.

DESCRIEREA GENERALĂ

Mănăstirea Probota se compune dintr'un patrat aproape regulat având aproximativ 90 metri lungime pe fiecare latură. Totul e înconjurat de ziduri înalte de piatră. La colțurile dinspre răsărit se afla două turnuri patrâte cu creneluri și metereze; ele aveau în vechime două caturi precum arată cele două rânduri de găuri în care erau fixate capetele grin-

ceă la această cameră. Turnul e acoperit cu o învalitoare de șindrilă alcatuind mai multe trepte și terminată cu o cupolă peste care se ridică un turnuleț de lemn cioplit servind drept bază unei cruci.

Această clădire pare a fi suferit schimbări cel puțin în partea superioară. Pe fațada de dinafară se află d'asupra bolței, o frumoasă stemă a Moldovei — zimbrul cu steaua în frunte —, încadrat în-

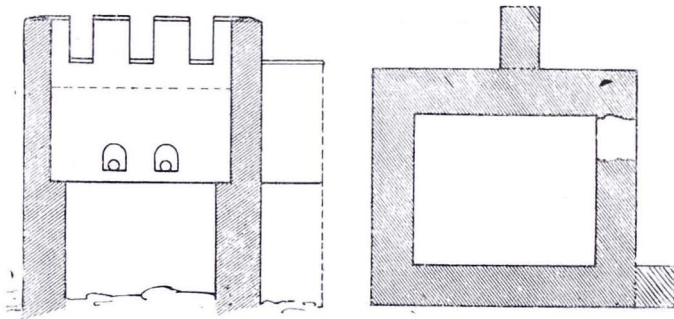


Fig. 8. Turnul din colțul N. E.

zilor care despărțeau caturile; cel de sus avea mici deschideri rotunde și o terasă superioară cu creneluri. Aceste turlă sunt mai înalte decât zidurile și iese din linia lor spre a putea apăra intrarea în incinta mănăstirii care se afla în zidul dintre cele două turlă, cam la mijlocul lui. Turnul de intrare conține deasupra bolței o încăpere patrată cu ferestre spre curte și spre afară; o scară de piatră du-

tr'un chenar patrat împodobit cu patru semicercuri mici și purtând inscripția pe care am dat-o mai sus.

Zidul împrejmuitoare e găurit la partea superioară cu metereze care erau legate în interior cu un pod de lemn așezat la jumătatea înălțimei zidului și care alcătuia un drum de strajă menit a înlesni paza împrejurimilor și apărarea cetății. În partea despre miază-noapte și apus



s'au găsit urmele zidurilor vechilor chilii (vezi planul). Un singur picior de sprijin (contrafort) exterior se vede și astăzi pe această latură a zidului cetății, iar în partea opusă, în zidul despre miază-zi se afla o mică porțiță.

joară. Mai multe rânduri de fride suprapuse împodobesc fațadele. Intrarea este laterală, — la miază-zi.

Invalitoarea este de șindrila negrită, cu mai multe rânduri de ape formând o siluetă foarte plăcută și pitorească.

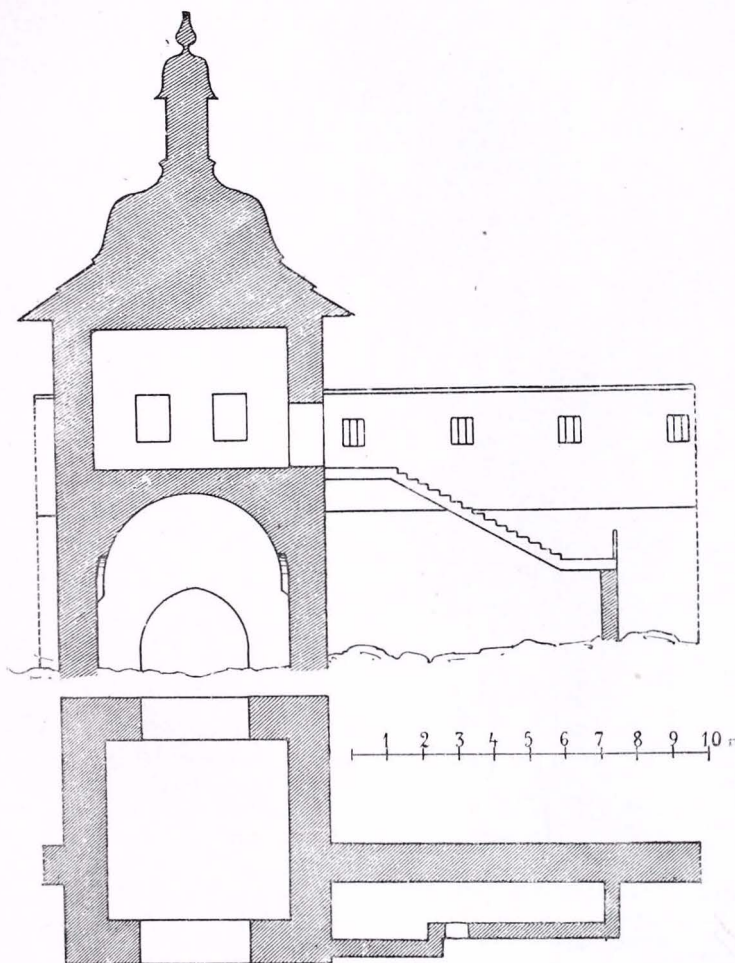


Fig. 9. Turnul de intrare.

În mijlocul incintei, cam spre dreapta când intri sub poarta, se afla biserica. Ea are o singură turlă așezată pe naos. Proporțiunile ei sunt înalte, în același timp gingașe și puternice. O sprijinesc contraforturi care sunt de piatra cioplita ca și soclul cu banca care o încon-

Crucile sunt așezate pe mici turnulețe imbracate tot cu șindrila și împodobite cu mici stalpi ciopliți.

Spre colțul dinspre nord-vestul incintei se afla clopotnița care conține și foaștele case domnești. Clopotnița are trei caturi și partea superioară e gaurită

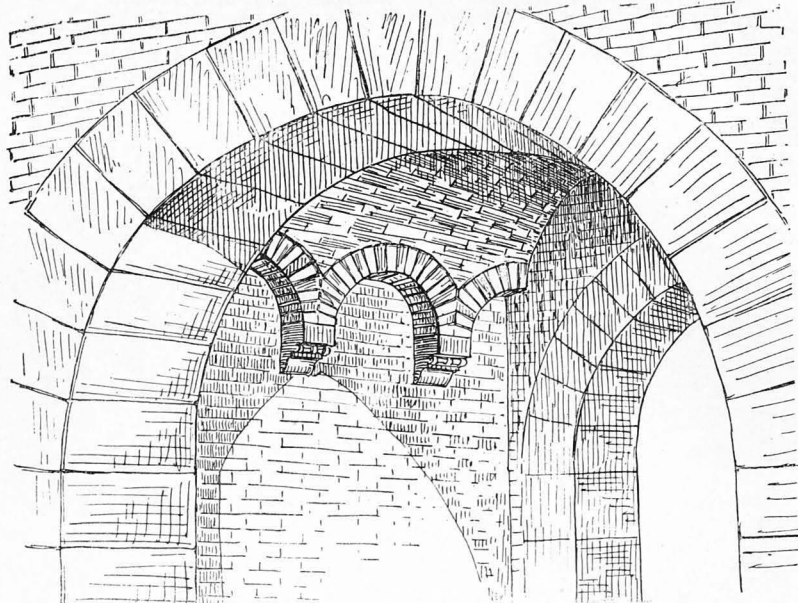


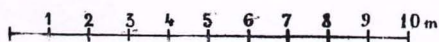
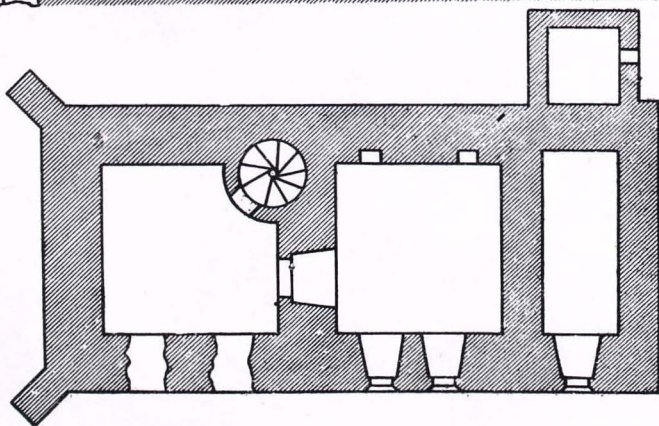
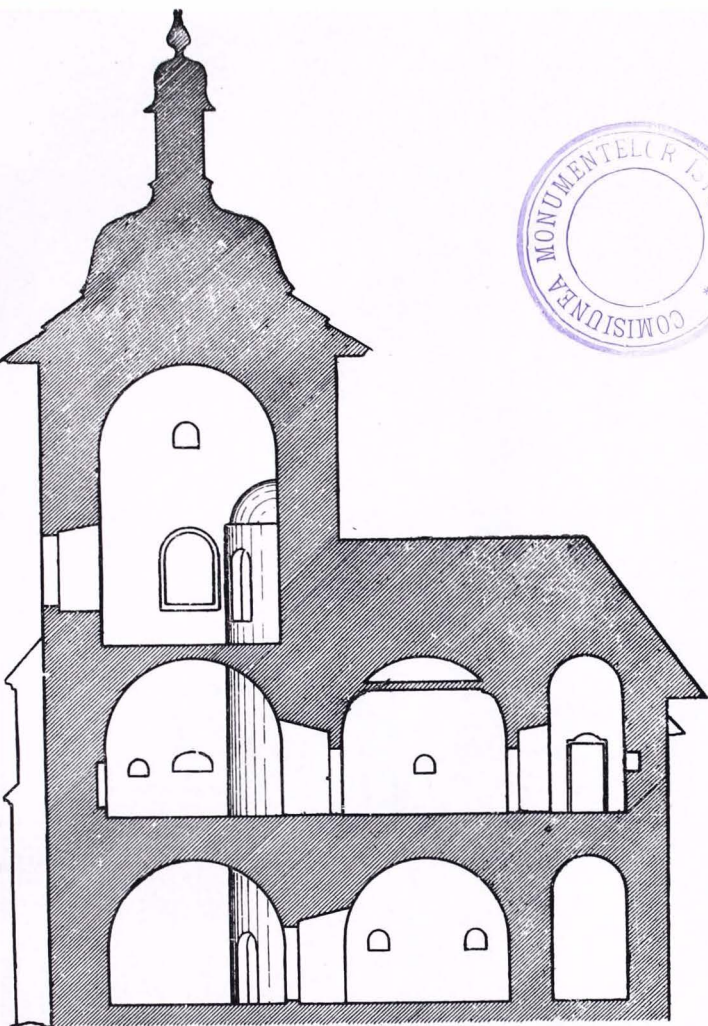
Fig. 10. Bolta dela intrare.



Fig. 11. Ferestrele de jos ale caselor domnești. *

prin trei deschideri mari și e acoperită cu un învaliș de șindrila la fel cu celelalte. Colțurile dinspre apus sunt proptite prin două picioare de sprijin. Casele domnești se compund din mai multe încăperi așezate în două caturi legate prin o mică scară învârtită, de piatră. Aceste odăi păstrează și astăzi caracterul lor deosebit, cu decorațiuni în piatră, cu scaune așezate în glaful ferestrelor; ușile au chenare de piatră, ferestrele de asemenea sunt împodobite cu ciubuce și rozete. Forma lor e dreptunghiulară jos și semi-circulară sus. Spre sudul bisericii, la stânga porții de intrare se aflau casele egumenești caris'au darămat, rămânând astăzi numai câteva gropi ascunse sub burueni.





Clopotnița și casele domnești.

DESCRIEREA BISERICII

Biserica se compune în interior din patru părți separate prin ziduri în care se află câte o mică ușă. Aceste despărțituri sunt: pridvorul, pronaosul, partea rezervată mormintelor și naosul cu altarul.

Pridvorul are forma dreptunghiulară lată și e acoperit cu o boltă cilindrică cu penetrațiuni (vezi secția EF și planul bisericii); două uși laterale duc afară; una din ele — cea dinspre miază-noapte — a fost astupată în urmă. O altă ușă la mijlocul laturei dela răsărit dă în pronaos. Acest pridvor care are astăzi o singură fereastră spre miază-noapte eră la început luminat prin opt ferestre mari cu chenare și stâlpi (meneaux) de piatră cioplită de profil gotic. Forma acestor ferestre se vede și astăzi sub tencuiala fațadei; patru erau pe fața dinspre apus și două pe fiecare din fețele dela miază-noapte și miază-zi, din care câte una deasupra fiecărei uși.

Pronaosul are o formă dreptunghiulară lungă și este luminat prin patru ferestre, două în fiecare parte. Aceste ferestre erau mai înainte cu mult mai mari și la fel ca formă cu cele din pridvor; ele au fost în urmă zidite în parte păstrându-se numai mici ferestre dreptunghiulare.

Această parte a bisericii se distinge mai ales prin pictura ei minunată și prin bolțile ei prea frumoase și interesante.

Pe arcurile mari transversale susținute prin colonete compuse din trei fusti bogat zugrăvite, se reazamă două

bolți sferice prin ajutorul pendentivelor, proptite și ele prin alte arcuri destinate a reduce spațiul central la un patrat. Aceste bolți sferice (vezi planul orizontal) sunt susținute prin opt arcuri înscrise într'o semisferă și formând două patrurate întretăiate așezate la 45 grade în raport unul cu altul, dând astfel o serie de triunghiuri sferice; peste aceste arcuri e așezată o altă boltă sferică care acoperă totul. Toate aceste suprafețe, întretinându-se în mod foarte pitoresc,

sunt zugrăvite cu multa dibacie și prezintă un aspect decorativ cât se poate de bogat.

Un detaliu caracteristic este modul cum arcurile cele mari transversale primesc arcurile secundare deadreptul prin intermediul a două console de piatră ce cuprind arcul de o parte și de alta, — soluțiune originală și elegantă (fig. 13).

Din pronaos, printr'o ușă frumos decorată cu ciubucuri de piatră, se trece în a treia parte a bisericii unde se afla mormintele domnești. Această parte are o boltă cilindrică.

Peste naosul cu două sânnuri, se ridică turla bisericii care este rezemată pe patru arcuri mari de cerc prin mijlocirea a patru alte arcuri cari se reazamă pe cheile celor d'întâi. În fundul naosului, altarul este acoperit cu mai multe cilindre de rază descrescândă terminate printr'o boltă în sfert de sferă.

Altarul e luminat printr'o singură fereastră în spre răsărit; sub ea se află o firidă. Proscomidia și diaconicul în stân-

SECȚIA E F

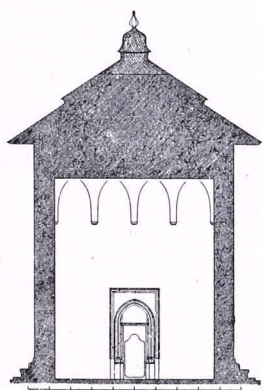


Fig. 12. Secție transversală prin pridvor.

ga și în dreapta altarului, sunt de asemenea boltite în mod ingenios și luminate prin câte o mică fereastră.

În zidul dintre camera mormintelor și naos, spre stânga, pornește o mică scară care duce la amvon.

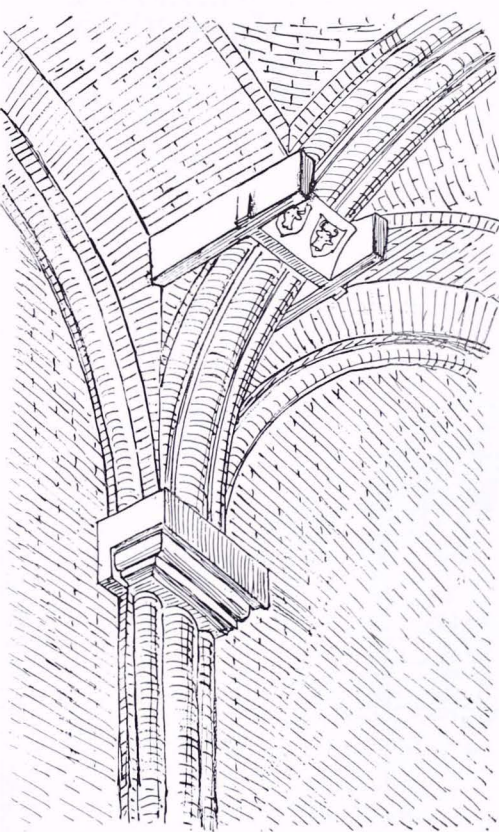


Fig. 13. Detaliu de boltă în pronaos.

Camera ascunsă a tezaurului care de obicei se află în această parte peste camera mormintelor nu există, boltile fiind prea înalte ca să mai fie loc pentru o cameră deasupra lor.

În exterior biserica are forma unui dreptunghi lungăreț, prelungit spre răsărit prin semicercul altarului, și lărgit în dreptul naosului prin cele două sănuri, însoțite fiecare de câte două contraforturi.

Alte două contraforturi proptesc unghiurile exterioare ale pridvorului și în sfârșit un altul, mai puțin înalt, propteste absida altarului în axul bisericii.

Lungimea totală a bisericii este — în afară — de 36,20 metri (fără soclu), iar lățimea de 9,50 metri. Înălțimea până sub strașină este de 11,00 metri, iar înălțimea până în vârful crucei de 30,50 metri.

Peste naos se ridică turla care este octogonală în exterior; ea are patru ferestre mici dreptunghiulare în axele bisericii și patru mici contraforturi pe diagonale. O împodobesc două rânduri de fride încoronate cu o cornișă; ea se reazemă pe două baze stelate cu opt vârfuri fiecare. Aceste baze sunt

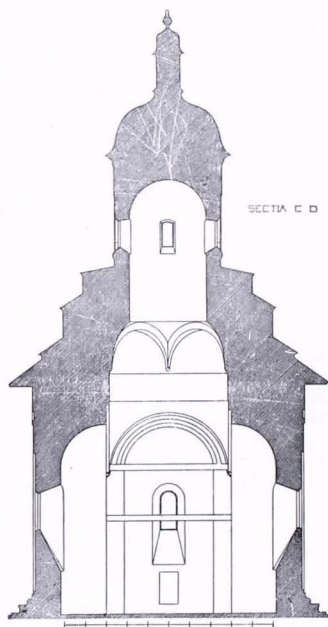


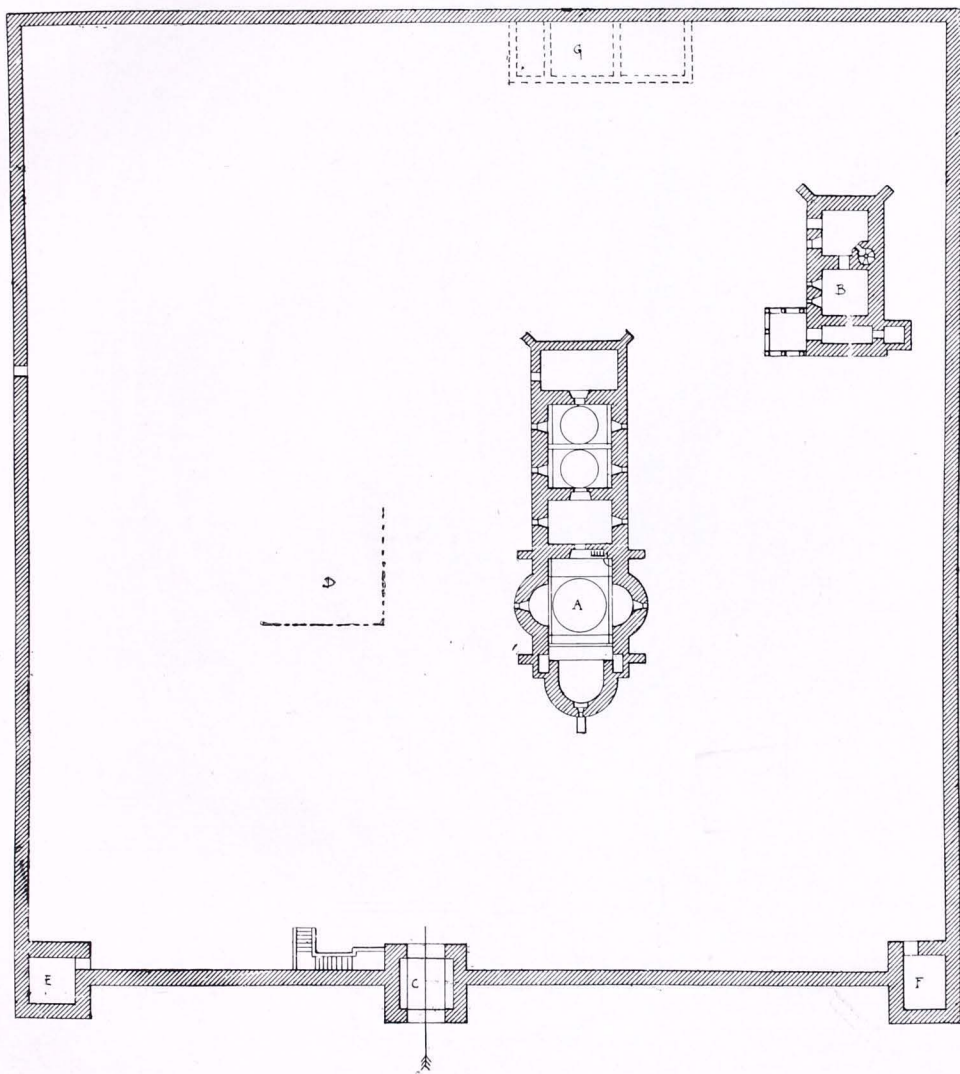
Fig. 14. Secție transversală prin naos.

asemenea, cea inferioară fiind mai mare decât cealaltă.

Turla e acoperită cu o cupolă învelită ca și biserica cu șindrila — cum am arătat mai sus. Forma primitivă a inve-



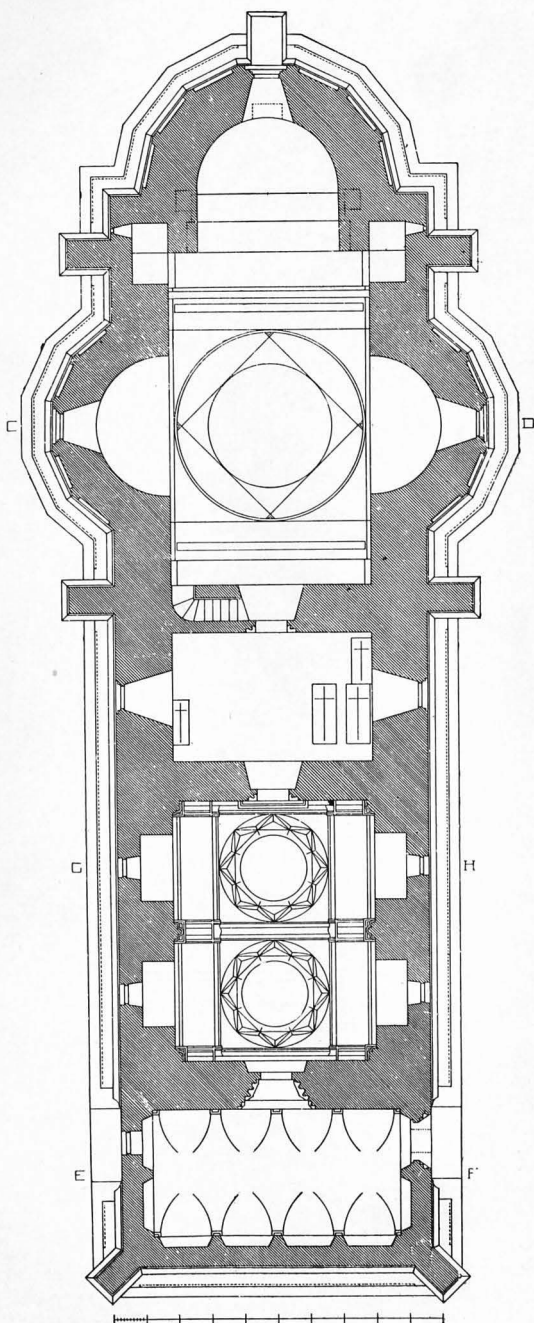
Planul de situație.



LEGENDĂ

- | | |
|-----------------------------------|-----------------------|
| A. Biserica. | D. Casele egumenești. |
| B. Clopotnița și casele domnești. | E și F. Turnuri. |
| C. Turnul de intrare. | G. Chilia. |

BISERICA PROBOTA
PLAN ORIZONTAL



litoarei nu s'ar putea cu siguranță de-termina decât făcând cercetări speciale.

Impodobirea fațadelor este obținută prin mai multe rânduri de firide în semicerc; un prim rând la partea superioară,

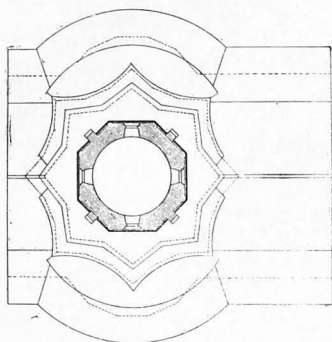


Fig. 15. Planul turlei.

un al doilea rând imediat de desubtul celui dintâi și ceva mai mari, apoi un alt rând de firide mari și lungi cari se rea-

prindu-se pe fațada de miază-zi și miază-noapte în dreptul zidului ce desparte pronaosul de pridvor. Cercetându-se sub tencuelile actuale, s'ar găsi de sigur indice cari ne-ar lămuri asupra acestei particularități, precum și a multor alte puncte, încă netălmăcite.

Zidaria este de piatră brută; se vad în fațada asize de câte trei rânduri de cărămizi, și e probabil ca zidul întreg e așa construit, ceea ce s'ar putea constata numai aruncând jos tencuiala. Acest mod de zidire — de altmintearea foarte vechi — e vizibil în alte clădiri din această epocă. Stalpii cari împodobesc în afară absidele sunt în întreg de cărămidă.

Piatra e o gresie de o tărie mijlocie, în bucați relativ mici și lucrată cu mult mortar. Căramizile, destul de tari, au



Fig. 16. Fragmente de ferestre în piatră. *

zămă pe soclul bisericii; aceste din urma două rânduri nu se află decât în dreptul altarului și a sanurilor, și picioarele lor corespund cu muchiile poligoanelor cari le marginesc în plan. Cel d'întăiu rând de firide dela partea superioară înconjoară toată biserica afara de pridvor, o-

dimensiunile următoare: $27^{cm} \times 13^{cm} \times 5^{cm}$. Mortarul se compune de var alb și nisip foarte gros, amestecat cu pietriș.

Contraforturile și pridvorul sunt construite de piatră cioplita cu îngrijire, precum și soclul.

Pe din afara sunt două straturi de ten-

cueli corespunzând cu două rânduri de picturi; tencuelile se compun din var alb fără nisip dar amestecat cu pae tocate în primul strat și cu călți în stratul al doilea, adică cel dedeasupra.

Socul bisericii este de piatră cioplită și cu toate că e într'o stare de degradare care abia permite a se ghici profilul pietrelor, totuși linia lui simplă formând o bancă de piatră de jur împrejurul bisericii, întreruptă numai în dreptul contraforturilor, ajută mult la proporția generală a bisericii și contribuie a produce o impresiune impunătoare.

Ferestrele pronaosului au fost refăcute într'o epocă mai târzie. Ferestrele mari ale pridvorului precum și acele ale pronaosului erau de piatră frumos cioplită în chipul gotic. Se mai găsesc în curtea mănăstirii trei fragmente interesante, cari pot contribui la regăsirea formelor și profilelor acestor ferestre. Dam alăturat (fig. 17) un crochiu al uneia din aceste pietre ¹⁾. Înăuntru mai sunt multe părți decorate în piatră cioplită; astfel ușa ce duce din pridvor în pronaos care este de formă ogivală înscrisă în un dreptunghi cu mai multe rânduri de arcuri concentrice cu profile gotice și răzimate pe un soclu.

Ușa care duce dela pronaos spre camera mormintelor are o formă interesantă compusă dintr'un profil care se desdoiește, o ramură formând un arc de cerc pe deasupra ușei și cealaltă formând un chenar dreptunghiular pe dea-

supra celui circular. Totul e încoronat cu o cornișă profilată dreaptă (pag. 37).

Ușa de a treia spre naos este în acelaș gen dar e în mare parte ascunsă de o tâmplă care e așezată pe acest perete. Este de observat că profilele acestor uși, de origină gotică sunt formate din fusuri rotunde cari urmează forma ușilor și a încadramentelor lor; aceste fusuri se termină la partea lor inferioară prin baze decorate cu multă varietate prin brățare împodobite cu linii incolăcite și câte odată arabescuri sculptate după principiile artei orientale. Din nenorocire unele din aceste decorațiuni sunt atât de stricate în cât au deveni informe.

Observațiunea făcută mai sus, ne duce la o constatare care se poate verifica în mod constant în arhitectura din Moldova și anume că pietrăria lucrată e executată după norme gotice în ceea ce privește formele generale și ciubucăria, iar sculptura decorativă și ornamentală (atât a pietrei cât și a lemnului) se lea-

gă de tradiția orientală.

Mormintele lui Petru Voda Rareș și a soției sale Elena Doamna sunt frumos decorate cu arabescuri cioplite în marmură și reprezentând flori orientale stilizate și legate între ele printr'o potrivire de linii decorative. Un chenar împrejurul motivului decorat, conține inscripția în frumoase litere chirilice.

Piatra mai veche a Oltei e decorată în acelaș gen cu deosebire că inscripția e încadrată într'un chenar amintind mo-

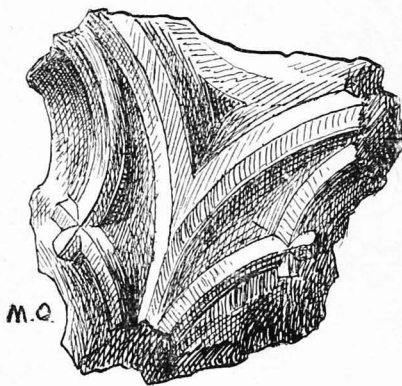
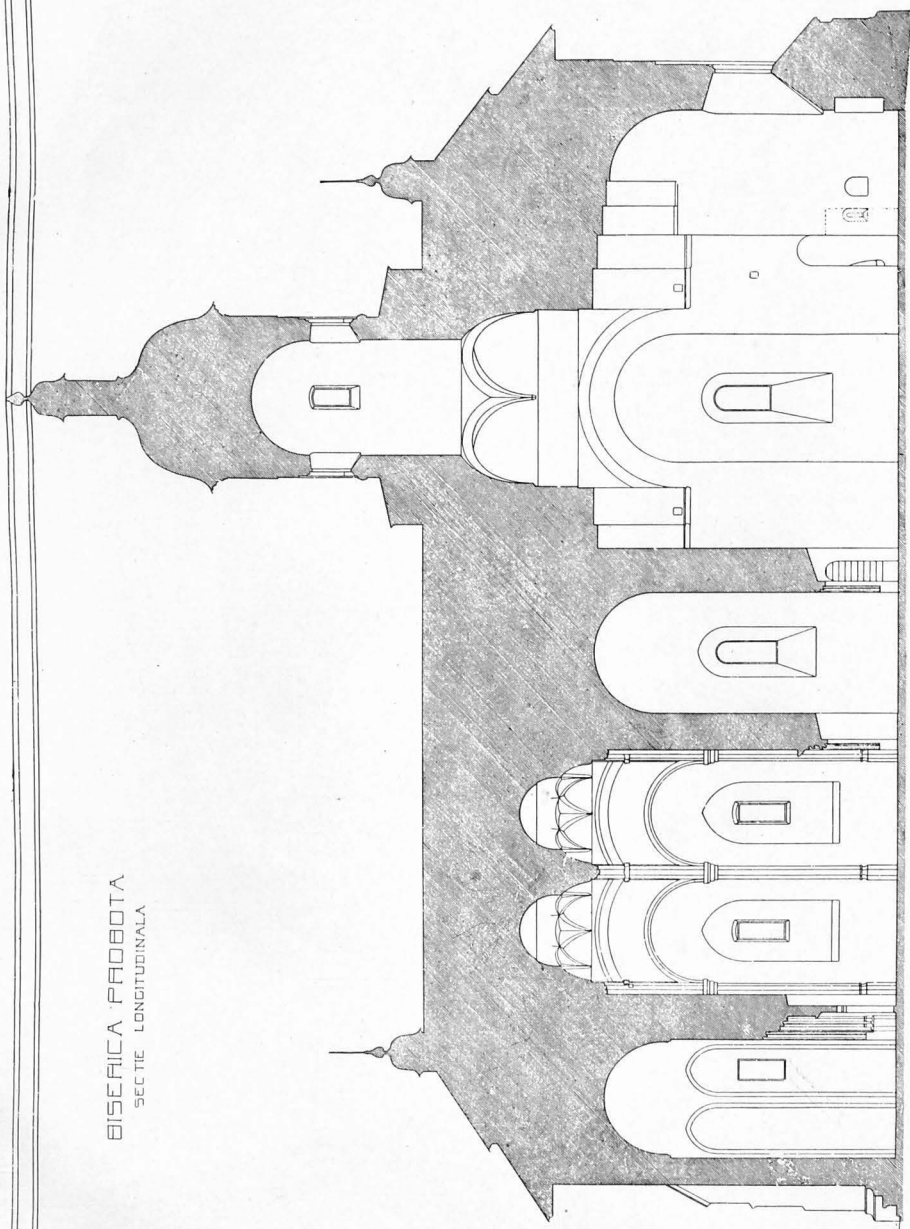


Fig. 17.

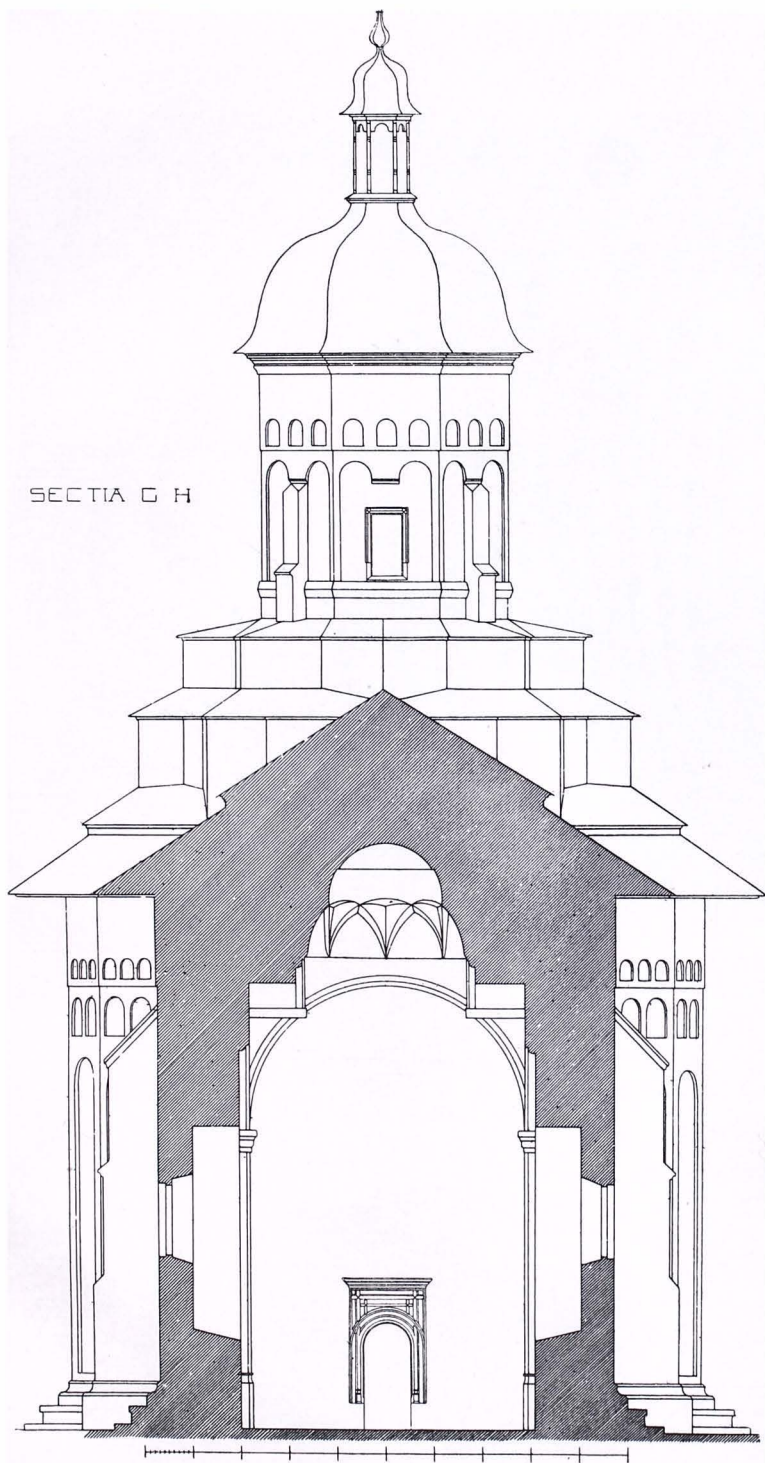
¹⁾ Ele au fost adunate de autorii acestui studiu și încredințate preotului bisericii cu recomandăția

stăruitoare de a le păstra cu îngrijire la adăpostul oricărei stricăciuni.

BISERICA PROBOTA
SECȚIE LONGITUDINALĂ



SECTIA G H



tivul braului compus din mai multe linii încolăcite între ele. Această piatră de mormânt seamănă mult cu a lui Roman

trate concentrice succesiv albe, roșie și cenușie albastrie, ear patratul dela centru care e de marmoră albă încrustată



Fig. 18. Tâmpla din camera mormintelor.

Vodă, din biserica Rădăuți, piatră așezată tot de Ștefan cel Mare.

are un chenar compus din două panglice, una albă alta roșie, ce șerpuesc înc-o-



Fig. 19. Profilul ușii exterioare a bisericii.



Fig. 20. Profilul ușii camerei mormintelor.

În mijlocul naosului se află o frumoasă pardoseală de mozaic de marmoră în trei culori reprezentând o serie de pa-

lacindu-se pe un fund albăstriu (opus sectile) (fig. 22).

Ferestrele dela casele domnești sunt

deasemenea încadrate, precum am spus, în chenare de piatră cioplită cu un frumos profil în acelaș caracter ca cele de-

poartă o gingașă împodobire de piatră compusă dintr'un mic scut (pavază) pe care se vede o literă cu chipul unui S,



Fig. 21. Piatra de mormânt a Doamnei Oltea.

scrise până acum ; cele dela catul de jos sunt dreptunghiulare (fig. 11 și 32) unele

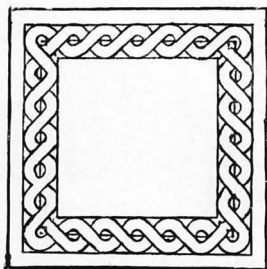


Fig. 22. Placă de marmoră în mijlocul naosului.

împodobite cu rozete și așezate două câte două la fiecare încăpere; cele de sus sunt mai mici și semi-circulare, cu chenare deasemenea profilate (fig. 31).

Se mai găsesc aruncate în curte chenare de ferestre cu profiluri în acelaș gen (fig. 41); ușa actuală a casei domnești are drept ușor o parte dintr'o veche piatră de mormânt.

O ușă interioară a caselor domnești

iar în fiecare parte a lui o mică ramură cu foi ascuțite (fig. 23). În dreptul ferestrelor uneia din încăperile de sus se află și acum jețuri de piatră rotunde ridicate pe o treaptă și așezate în grosimea zidului dinaintea ferestrelor.

Decorațiunile în lemn sunt tot atât de interesante ca și cele de piatră. Este cunoscut de toți jețul lui Petru Rareș care se află în biserică și care a fost adus la muzeul de antichități din București¹⁾.

Este o lucrare de mare valoare artistică și istorică precum și masa și tetrapodul ce se afla deasemenea în această

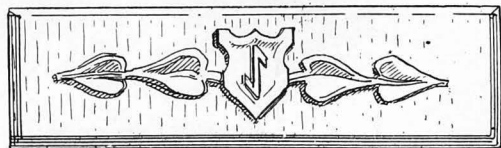


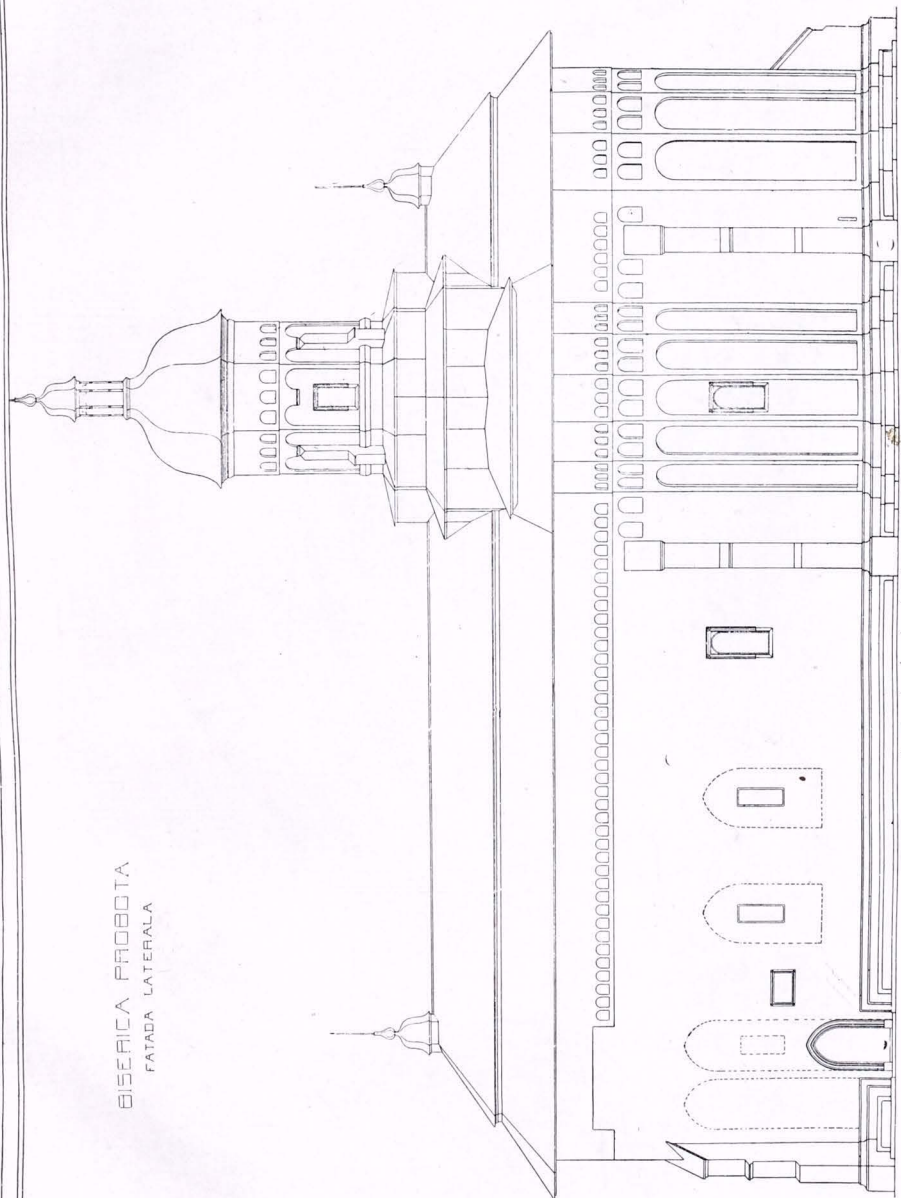
Fig. 23. Ornament în casele domnești.

biserică și s'au transportat la muzeul de artă națională. Ele alcătuiesc singurile

meserii a figurat la expoziția din 1906.

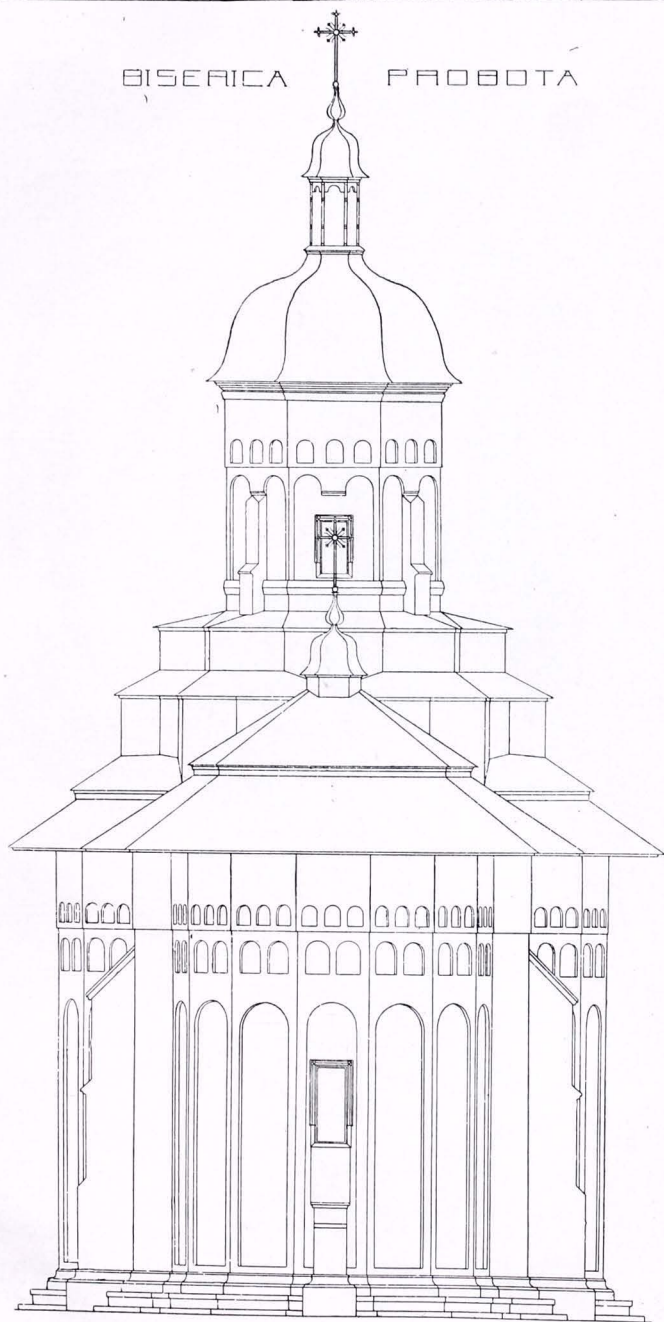
¹⁾ O copie a acestui jeț, executată la școala de

BISERICA PROBOTA
FATAȚA LATERALĂ



BISERICA

PROBOTA



documente ce avem din veacul al XVI-lea relative la sculptura în lemn, îm-

mănare cu mobilele menționate mai sus.

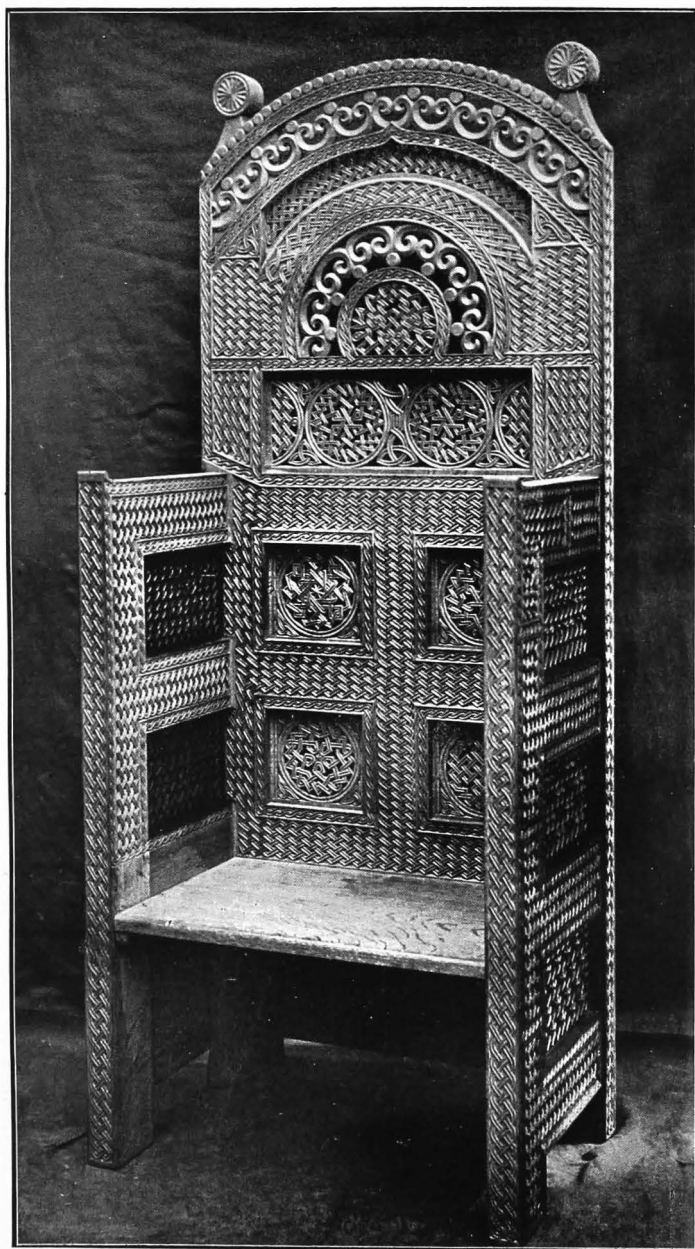


Fig. 24. Jețul lui Petru Rareș (copie).

preună cu un jeț ce se afla la muzeul din Iași, și e atribuit epocii lui Ștefan cel Mare și care de altfel are o mare ase-

aceste sculpturi pompoase și încărcate, făcute din bucați de scânduri lipite una lângă alta fără nici o tehnică și acele

De însemnat sunt coardele de lemn ce subțind arcurile mari transversale ale naosului. Ele sunt împodobite din loc în loc cu câte o rozetă săpată în lemn, iar muchiile coardelor sunt profilate lăsând în dreptul rozetelor o parte plină care le încadrează. Tămplile, atât cea dela altar cât și cea din camera mormintelor sunt mai recente; cea de a doua e cea mai veche, dar amândouă prezintă puțin interes. O cruce mare, provenită probabil dela a doua tâmplă aflată în camera mormintelor, e o lucrare care are multă asemănare cu alte cruci de prin țară, de exemplu cu crucea dela catedrala din Târgoviște și cu crucea tâmplii din Gova care par a fi din vremea Grecilor. Vârfurile crucii sunt înconjurată cu o coroană de floride lemn sculptat și ajurat așezate ca petale în jurul acestor vârfuri.

Ce deosebire între

sculpturi ale jețului, ale tetrapodului și ale mesei din timpul lui Petru Vodă Ra-reș! Aci lemnul e masiv, bucățile se îm-bucă una într'alta, sculptura e săpată în grosimea lemnului, cu motive ornamen-tale simple și decorative, tabliele sunt în mare parte ajurate cu flori geometrice produse prin împletiturile liniilor între ele; efectul e bogat și obținut prin pro-cedeuri simple și o tehnica rațională.

Stranele actuale ale bisericii sunt cu totul țărănești, lucrate în brad, simplu;

ele se disting numai prin rozete naiv să-pate în spatele fiecărei strane; aceste flori foarte variate, după cum se poate vedeă din desenele alăturate, (fig. 35 și 39), seamănă cu acele cari decoreaza coardele arcurilor și de care am vorbit mai sus. Ele nu au nici un stil particular ci sunt comune decorațiunilor în lemn ale tuturor popoarelor, mai ales în pe-rioadele primitive ale desvoltării lor ar-tistice. Aceste rozete se găsesc de alt-fel și în tehnica pietrei și a metalelor.



Fig. 25. Picturi din pridvor.

PICTURA

Dacă interiorul bisericii pla-ce din primul moment prin armonia și proporțiile lui, nu mai puțin contribuie la farmec și impresia produsă de pictură. Naosul ca și partea unde se găsesc mormintele ctitorilor, din nenorocire, a fost zugrăvit din nou în urmă,

dar pronaosul și pridvorul au păstrat ve-chea lor îmbrăcăminte. În pronaos mai cu seamă, culorile s'au stins sub acțiunea vremii și s'au contopit într'o totime de o tonalitate dulce ca culorile unui vechiu covor oriental.

Și aceste tonuri, dulci, șterse, mai în-chise la bolți, mai deschise cu cât ne lă-



săm ochiul mai jos, se potrivesc așa de bine cu liniile construcției, încât detaliile dispar și ne rămâne numai impresiunea unei armonii desăvârșite.

Meșterul, zugravul și vremea au reușit una din cele mai frumoase decorațiuni murale care se pot vedea în țara noastră.

Precum am zis, zugrăveala naosului, a corului, și a odăiei mormintelor a fost refăcută la 1844 și este fără nicio valoare; singurul interes ce-l are este de a reproduce — foarte probabil — subiectele cele vechi și împărțirea lor, împărțire care nu se abate dela regulile atonice.

În absida principală: Maica Domnului cu copilul Hristos în brațe, iar pe pereți, pe trei rânduri, învierea Domnului, Dumineca Tomii, spălarea picioarelor Domnului cu mir, vindecarea slăbănogului, spă-

larea apostolilor, Cina cea de taină, împărțirea apostolilor și pe rândul de jos soborul arhierilor.

În naos, sus, în cupolă, Pantocratorul și, înșirați de desubt corurile îngerilor, arhangeli și serafimi în pendentivele

superioare pe când în cele inferioare sunt cei patru evangeliști.

În arcadele mari laterale Cina cea de taină și restignirea lui Hristos; mai jos scene din viața Mântuitorului. Jos, în fine, sfinți și dedesubt draperiile obișnuite.

În încăperea cu mormintele, perețele e împărțit într'o mulțime de dreptunghiuri; pictura reprezintă caznele sfinților ucenici; jos sfinți cu flamuri și draperii. Pe perețele dela apus, ctiitorul Petru Rareș și ai lui.

În pronaos bolta e împărțită în două printr'un arc împodobit cu o frumoasă ornamentație florală stilizată, aci și coala lucrată cu aur, al cărui colorit șters de vremuri, a luat tonuri din cele mai gingașe. Aceiaș ornamentație acoperă nervurele celor șase arcuri cari încadrează pronaosul.

Pictura cupole-

lor e foarte întunecată și cu greu se distinge. Heruvimi, serafimi și sfinți împodobesc multiplele pendentive ale indoitului sistem de arcaturi. În pendentivele cele mari apostoli, sau sfinți episcopi, și medalioane cu sfinți în arcurile largi de lângă pereții exteriori.

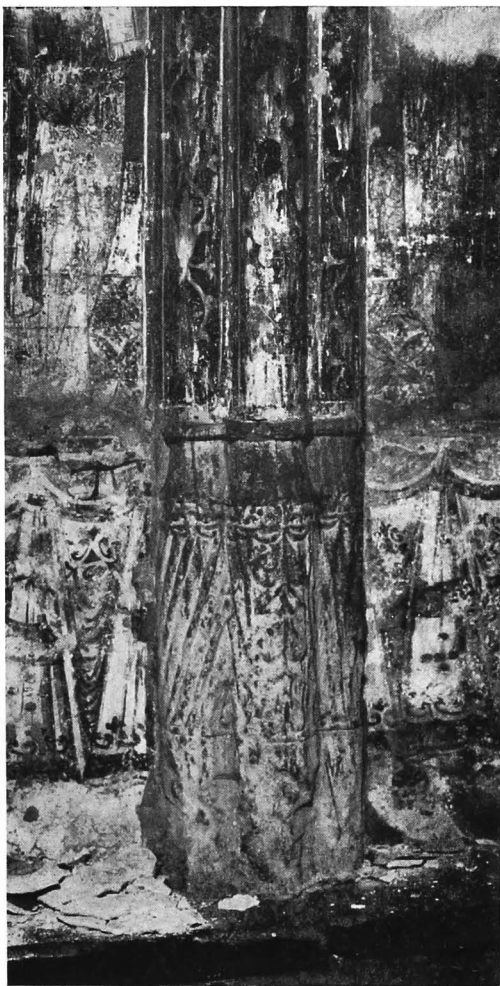


Fig. 26. Baze de piatră în pronaos.

În cele șase arcuri sunt reprezentate „cele a toată lumea șapte soboare ale sfinților părinți cari au lămurit sfânta credință”. Aceste sunt picturile de că-

în parte astupate și înlocuite prin ferestre mai mici — pictura pare a fi mai recentă.

Sub ferestre, acoperiți cu un strat de



Fig. 27. Baze de piatră în pronaos.

petenie ale acestei părți a bisericii și nu le lipsește o oarecare măreție.

De desubt, pe trei rânduri, iar chipuri de sfinți și munci de mucenici; în glăfurile ferestrelor celor mari ogivale, —

culoare albastră, se mai zăresc sfinți și în fine jos draperiile cunoscute. Aceste draperii sunt — poate, — elementul decorativ cel mai persistent din arta picturală bizantină, caci ele figurează deja





în frescurile bisericii bizantine Santa Maria Antica, regăsită acum câțiva ani pe Forul din Roma la poalele Palatinului, biserică care datează din veacurile al VI-lea și al VII-lea; de atunci le găsim într'una și până în zilele noastre. Trebuie negreșit să fie o amintire a unor vremuri când se împodobeau pereții cu draperii adevărate.

În mijlocul boltei cilindrice a pridvorului apare chipul Mântuitorului bland și plin de mărire, spre care, printr'omșcare plină de avânt, sboară îngerii ținând uși, cari deschizându-se au lăsat să se vadă chipul lui mareș. Dinapoia lor, se văd animale simbolice, pe când, răspândite pe toată bolta, sfintele coruri, scaunele, heruvimii, serafimii — ținând tablite (riptide, flabella) cu cuvintele repetate „Αγιος, Αγιος, Αγιος“ (Sfânt, sfânt, sfânt) — slăvesc Mântuitorul.

În arcaturile celor două laturi mici, în fine, se văd teorie de îngeri îngrămădiți, cari, din cele două părți se îndreaptă spre biserică. Reproducția ce o dam (fig. 25) nu poate da decât o slabă idee de adâncă impresie ce o face această

mulțime cu chipurile smerite care păsește, plină de evlavie, spre sfântul lăcaș. Fără îndoială ne găsim aici în fața unor din cele mai frumoase picturi din țara noastră, în fața unor picturi cari și în alte țări mai renumite în această privință ar opri privirile. Acolo merg învo-

juntar ideile și spre Orcagna se îndreaptă amintirile noastre; dar dacă arta în sine a zugravului e departe de a egala pe aceea a Florentinului, nu știu dacă nu îl întrece prin puterea sentimentului religios.

De altminterlea, din punctul de vedere artistic, nu este atât calitatea picturii ce trebuie căutată la byzantini cât frumusețea adâncului sentiment religios ce domnește la ei; nu trebuie căutat aici ca în picturile apuse-ne tablouri, scene deosebite sau într'un raport mai mult sau mai puțin strâns cu cele vecine. Aicio sin-

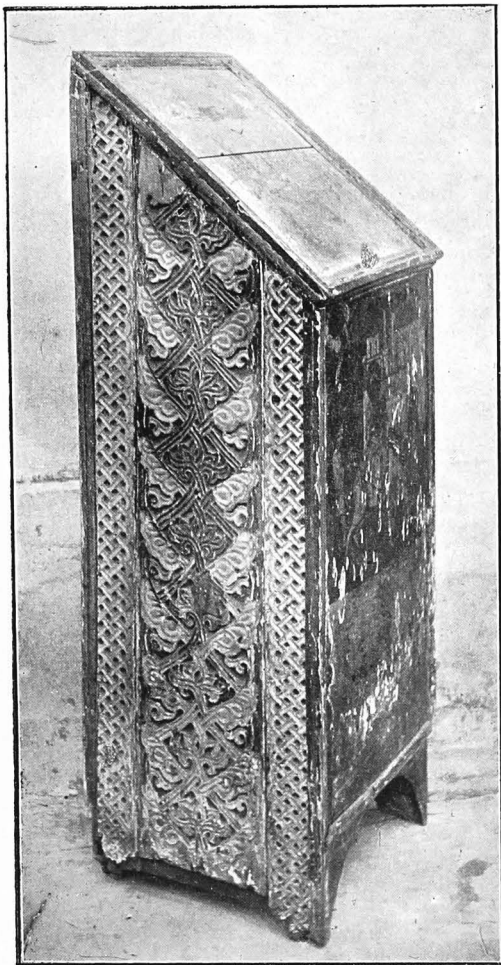


Fig. 28. Tetrapod.

gură idee a condus totalitatea decorațiunii dintr'un cap la celalt al clădirii și de sus până jos. Pictura se potrivește în fiecare parte din biserică semnificării și întrebuițării ei religioase.

În bolta corului, dominează chipul, tai-

nic și grav, al Maicei Domnului, intrupând taina fundamentală a religiei; pe urmă sfânta liturghie și subiecte cari prin natura lor trebuie să fie prezente minții preoților în timpul slujbelor diferitelor mari sărbători ale anului.

simte aici toată sfințenia lăcașului și toată micimea lui față de Creator.

Apostolii, proorocii, sfinții mucenici ocupă pronaosul, în cât credinciosul care intră în biserică întâlnește subiecte cari au un înțeles din ce în ce mai înalt



Fig. 29. Masa.

În naos unde se îngrădesc credincioși pentru a ascultă cuvântul Domnului, Pantocratorul, apare în toată strălucirea și puterea lui, înconjurat de corurile îngerilor; norodul în rugăciuni

în ordinea celor sfinte.

Dar nu numai atata; în fiecare parte a bisericii, bolta — cerul — reprezintă cel de sus, Mântuitorul cu sfintele coruri de îngeri rânduiți de sus în jos în ordinea





lor erarhică, apostolii, prooroci, sfinții și până la ctitorii pe pereții cei mai depărtați și în partea mai joasă, în cât lângă creștin sunt cei cari îi sunt mai aproape sufletește.

Astfel două idei predominesc: dela intrare spre naos picturile călăuzesc mintea din ce în ce mai mult spre cele mai sfinte gândiri, sentimentul religios merge din ce în ce crescând, și nu mai puțin respectul religios și frica de Dumnezeu se măresc când se înalță privirile dela pământ spre cer, până se opresc pe cetele cerești, în mijlocul cărora apare — infricoșat și blând — Pantocratorul.

Deosebit de aceste trăsături comune tuturor bisericilor noastre și de aceste gândiri dominante, n'ar trebui să crează, cum prea des s'a repetat, că pictura bizantină e prinsă în niște formule neclintite din care nu poate scăpa. E destul de a răsfosi „Erminia“ — călăuza pictorului, — și de a vedea decorațiunile bisericilor pentru a ne convinge că trăsăturile statornicite sunt mult mai generale de

cât se crede; sunt mai mult indicațiuni pentru a învăța pe zugravi cine era și ce trebuia să reprezinte cutare sau cutare față sau cutare scenă. Erau formule care trebuia să-i ajute în neștiința lor, să le ajute amintirile, iar nu regule sfinte cari n'ar fi cutezat să le calce.

Că prin rutină și lipsa de cunoștință crescândă au ajuns foarte des să-și copieze operele, e posibil, dar e decăderea care trebuie învinuită iar nu pictura bizantină.

E adevărat că perfecționarea tehnice și progresul artei propriu zisă nu i prea mișcă. Această pictură, absolut idealistă, păstră din formă numai strictul necesar; pentru dânsa numai gândirea trebuia să fie exprimată.

Dar în acelaș timp, un adânc sentiment al decorațiunii murale — poate instinctiv — le-a rămas, moștenire a minunatelor împodobiri din marile vremuri bizantine. Și frescurile târzie dela Probota nu sunt nevrednice de aceste mari amintiri.

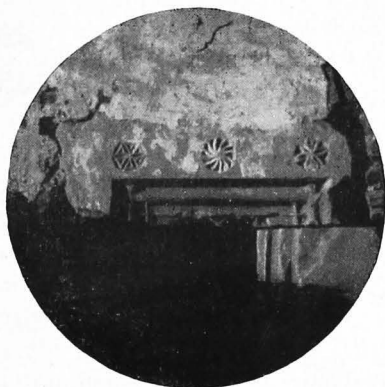


Fig. 30. Chenar de fereastră la casele domnești. *

CARACTERISTICILE STILULUI MOLDOVENESC

Planul și despozițiunea bisericilor românești sunt bizantine; pe când însă în stilul bizantin din țările sudice, biserica se întinde atât în lungime cât și în lățime, având ca formă fundamentală crucea, complectând cu ajutorul spațiilor dintre brațele ei forma pătrată sau dreptunghiulară lată, biserica românească din contră și mai cu seamă cea moldovenească, a rămas îngustă și s'a dezvoltat în lungime, având de regulă, o singură navă. În acelaș timp biserica se înalță din ce în ce.

Cauzele cari au determinat această evoluție sunt, pe lângă clima în primul rând, înrăurirea țărilor catolice vecine, Polonia și Ungaria, în care predomină influența gotică a cărei caracteristică fundamentală este dezvoltarea în lungime atât a liniilor orizontale cât și mai ales a celor verticale, apoi greutatea de a arunca bolți pe largimi mari, greutate cu atât mai mare cu cât crește înălțimea. Astfel că, pe când biserica bizantină ajunge ca să fie întinsă ca suprafața și de o înălțime relativ mică, fără ca nici una din cele trei dimensiuni să predomină mult asupra celorlalte, biserica moldovenească a ajuns înaltă și îngustă, ceea ce-i dă o înfățișare care aduce oarecum aminte cu bisericile apusene.

Cu plan bizantin la origină, biserica moldovenească ajunge astfel la planul ei special, întâi cu două despărțituri: pronaos și naos, prima pentru femei cari nu aveau dreptul de a pătrunde în a doua; mai târziu se adaogă în fața acestor despărțituri pridvorul și în sfârșit câte odată o a patra despărțitură între naos

și pronaos, destinată mormintelor ctitorilor; acesta este tocmai cazul bisericii din Probota care e poate întâia biserică care a avut patru despărțituri, de oare ce înaintea vremii lui Petru-Vodă Rareș nu se cunoaște, cel puțin în zilele noastre, nici o biserică cu mai mult de două despărțituri. La unele biserici mai vechi s'a adaogă un pridvor în timpul lui Petru Rareș sau în urmă.

Este de observat că toate aceste despărțituri ale bisericilor sunt separate prin ziduri și comunică între ele numai prin câte o ușă mică și îngustă, astfel că biserica se compune dintro înșirare de încăperi deosebite unele de altele; câte odată naosul e despărțit de pronaos prin trei arcade rezemate pe doi stâlpi (S-tul Nicolae Domnesc, Aroneanu, Trei Ierarchi ș. a.).

O caracteristică esențială care deosebește atât ca aspect cât și ca principiu constructiv bisericile moldovenești, nu numai de cele bizantine dar și de cele din Muntenia, este contrafortul, (picior de sprijin) necunoscut sub această înfățișare atât bisericilor din Muntenia cât și celor răsăritene. Aceste contraforturi sunt, în genere, rațional așezate în dreptul arcurilor mari transversale ale naosului și în locurile unde împingerile piezișe ale bolților cer o întărire a zidului.

De jur împrejurul bisericii, soclul prezintă o eșitură pronunțată cu o puternică mulurație alcătuind câte odată o bancă, ca la Probota, altădată un postament în chip de treaptă, ca la Dorohoi, sau cu două trepte ca la Trei Ierarchi. Acest soclu așa de pitoresc are și o însemnătate statică. Bolțile transmit pe-

reților o împingere piezișă; cu toată grosimea zidurilor rezultanta tinde să iasă din baza lor; această tendință se mărește cu cât zidurile se înalță și dezaxarea e mai mare în partea vecină cu pământul. În această privință soclul cu eșitura lui este de un mare ajutor pentru stabilitatea construcțiunii.

Pietrăria este lucrată în general după normele gotice; ferestrele din pronaos și pridvor sunt mai totdeauna ogivale și împodobite cu nervuri cari se despart în ramurile bine cunoscute ale ferestrelor gotice; chiar ferestrele dreptun-

sebite ca formă și compoziții, sunt în totdeauna — afara de puține excepții (Baia) — inspirate după arta gotică. Cu

toată această origină, ornamentația are însă caracterul ei special și departe de a produce impresia unui element strein, se armonizează cu liniile arhitectonice ale monumentului care prezintă astfel — luat în întregimea lui — o înfașare, în care elementele constitutive sunt bine legate între ele și

stabilesc unitatea care caracterizează un stil bine definit.

De altfel ornamentația de origina go-



Fig. 31. Ferestrele de sus ale caselor domnești. *



Fig. 32. Ferestrele caselor domnești. *

ghiulare sau în arc plin cintru au un chenar cu profil din acelaș stil. Asemenea și ușile cari, cu toate că sunt foarte deo-

tică se găsește și în Muntenia și în Oltenia, însă mărginita la chenarele ușilor și ferestrelor. Ea apare acolo mult mai

tarziu, prin veacul al XVII-lea, adusă poate din Moldova: în această privință, biserica Stelea din Târgoviște zidită de Vasile Lupu, după normele artei moldovenești, nu poate fi străină de această înriurire.

Cu trecerea ei în Muntenia, sculptura în piatră pierde însă mult din caracterul ei gotic; formele arcurilor devin mai joase și mai turtite, ogiva, chiar arcul plin cintru dispar și se întrebuițează mai des arcuri în acoladă de diferite forme sau chiar architrave drepte în care ciubucul care servește drept chenar ușei sau ferestrei este întors cu un mic vârf în sus în axul deschiderii. Ciubucăria cioplită se modifică și ea: în locul profilelor cu eșturi și scobituri mari producând opozițiile mari de lumină și de umbră caracteristice în arta gotică, profilele se mărginesc la forme cari sunt mai puțin adânc săpate reducând astfel mult aceste jocuri de lumină.

Un caracter comun artei celor două țări surori este brăul în chipul al mai multor fringhii răsucite. Acest element s'a dezvoltat însă în mod deosebit în fiecare din cele două țări. Originea lui nu ne este cunoscută căci nu-l vedem în țările cari au înrîurit asupra evoluțiunii artei noastre arhitectonice.

În Muntenia îl găsim mai întâi la biserica din Curtea de Argeș, zidită de Neagoe Basarab în 1508. Aci el înconjoară, răsucit în mod continuu, ca o fringhie, edificiul întreg la înălțimea nașterii bolților ca și cum meșterul ar fi vrut să arate trebuința de a lega biserica de jur împrejur pentru a menține împingerea acestor bolți. Pe când aci brăul păstrează în totdeauna același caracter, fie că întorsăturile lui sunt continue ca la

Curtea de Argeș, fie că se găsesc numai din când în când, la depărțări egale, ca la biserica Colțea și Mitropolia din București, fie că este îmbrăcat în frunze decorative formând ca o ghirlandă ca la Horez, în Moldova din contra, întrebuițarea lui nu se mărginește la această funcțiune aparentă ci îl găsim întors alternativ din dreapta spre stânga și din stânga spre dreapta, urcându-se pe stâlpi, urmând arcurile și nervurile bolților (Dragomirna, Solca, Putna, Trei Ierarhi), servind drept chenar (Vatra Moldavița, Trei Ierarhi) și chiar drept capitel (la poarta de intrare, Vatra Moldavița). El ajunge să fie unul din motivele cele mai răspândite în ornamentația moldovenească din sec. al XVII-lea.

Un alt element de sculptură mult întrebuițat în arhitectura moldovenească este micul scut (pavază) care se vede de prin timpul lui Petru Rareș până în veacul al XVII-lea; îl găsim aplicat pe cornișe, pe capitele, pe stâlpi, pe capatul consolelor etc.; el este tot de origină gotică. În secolul al XVII-lea el este însoțit de rozete în formă de floare sau de nasturi cari îndeplinesc același rol, fiind răspândite pe toate părțile edificiului ca la Trei Ierarhi, unde sunt întrebuițate cu belșug dar cu pricepere și ca la Dragomirna unde sunt atât de dese și numeroase în cât devin supărăcioase.

O altă deosebire între arta celor două țări este dispoziția mormintelor, deosebire care se ivește numai din secolul al XVI-lea încoace. Într'adevăr dela această epocă, în Moldova, mormintele sunt adesea așezate în niște arcate (ca la Trei Ierarhi, Slatina, Vatra Moldavița, Stelea) în grosimea zidului sau alipite de

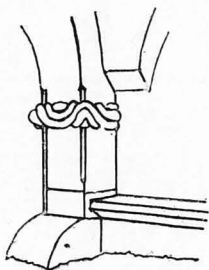
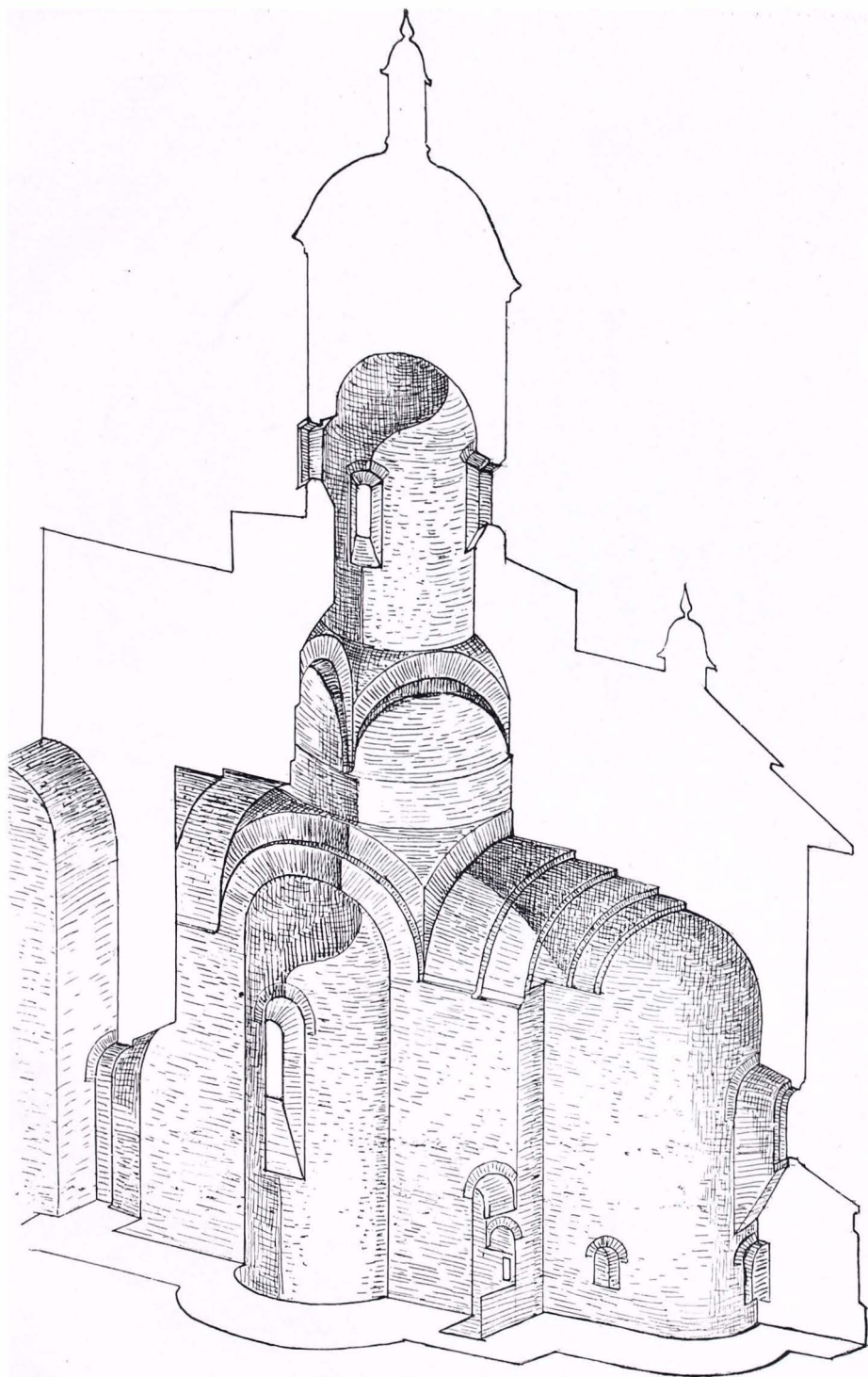


Fig. 33. Stâlp la intrarea mănăstirii Vatra Moldavița (după Romstörfer)





Perspectiva interioară.

zid, pe când înainte de această epocă, petrele de mormânt erau așezate pe pardoseala bisericii în părțile laterale, obiceiul ce s'a păstrat în Muntenia.

Cele ce putem, însă, considera ca caracteristicele cele mai speciale ale stilului moldovenesc sunt următoarele:

Modul de construcție a bolților pe cari se reazămă turla naosului și cari transmit presiunile pe zidurile bisericii. — Fiind dată distanța între aceste ziduri și înălțimea lor mare, constructorul a simțit nevoia de a micșora diametrul turlei care ar fi apărut din cale afară de masivă față de dimensiunile transversale subțiate ale edificiului. Această reducere a făcut-o în modul cel mai nimerit, cel mai elegant și cel mai rațional din punctul de vedere static.

Turla se reazemă, conform cu principiul bizantin clasic, pe patru arcuri de cerc în plin cintru, unul spre altar, altul spre pronaos, celelalte două laterale și alcătuind toate la un loc un plan patrat.

În loc însă ca turla să se rezeme direct pe aceste arcuri prin mijlocirea pendentivelor, cum e în stilul bizantin, peste acest sistem stau alte patru arcuri de cerc așezate diagonal și cari transmit presiunile de sus, pe cheile celor patru arcuri inferioare de care am vorbit.

Peste aceste arcuri diagonale și prin mijlocirea a altor patru pendentive se reazemă turla, cilindrică înăuntru și de obicei octogonală în afară. Diametrul turlei se găsește astfel sensibil redus (în proporția de 1 la 0.7 adică aproape la două treimi); bolțile capătă în acest mod o diversitate care e un farmec pentru ochi, ajungând toată turla la o ușurință și o eleganță de linii care cu greu s'ar fi putut obține într'altfel. Din punctul de vedere static soluțiunea este cea mai favorabilă de oarece toată greutatea turlei se găsește transmisă deadreptul pe che-

ile arcurilor celor mari, de unde se repară tisează pe zidurile proptite de contraforturi și întărite cu un soclu puternic.

Această concepție care nu se găsește nicăieri în alte țări, face cea mai mare cinste meșterilor anonimi cari au zidit sfintele lăcașuri din aceste vremuri și ne arată că, în sfera restrânsă unde lucrau, nu au fost mai pe jos de meșterii apuseni. În fața unei probleme noi, au știut și ei să găsească soluțiunea cea mai potrivită.

Această construcție de bolți s'a dezvoltat în urmă, ajungând să servească

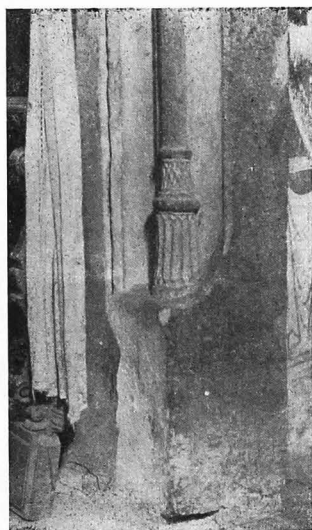


Fig. 34. Bază de colonetă la ușa camerei mormintelor. *

și ca motiv de ornamentație, ca în bolțile pronaosului dela Probotă unde cele patru arcuri diagonale sunt tăiate de alte patru arcuri paralele cu arcurile mari alcătuind astfel încrucișări cu un frumos aspect decorativ. Mai târziu muchile se împodobesc cu nervuri (ca la Dragomirna) și amintesc întretaierile și încrucișările nervurilor gotice din epocile înaintate.

Văzută pe din afară, turla are o înfățișare caracteristică și care se deose-

bește de cele din Țara Românească mai ales prin cele patru contraforturi așezate pe diagonalele ei, pe când pe axele ei principale ea este găurită prin patru ferestre mici. Turla este împodobită cu mai multe rânduri de firide suprapuse câte odată separate printr'un brâu și e încoronată la partea de sus printr'o cornișă adesea ori bogat împodobită prin cărămizi așezate în mod decorativ.

Turla se reazemă pe o primă bază, adesea pe două baze în formă de stea cu 8 până la 12 și câte odată 16 colțuri

curi mari care poartă toată greutatea. Această din urmă bază prin greutatea verticală pe care o transmite pe umerii arcurilor și pe ziduri contribuie puternic la stabilitatea totală.

Multe linii verticale ale acestor baze stelate, împodobite încă cu firide, ajută puternic prin izvodul lor și prin jocul de umbră și lumină, la efectul decorativ și la impresiunea de eleganță și de svelteță ce produc aceste turle.

Ar fi aici locul de a vorbi de chestia încă nehotărâtă a formei ce aveau din ve-



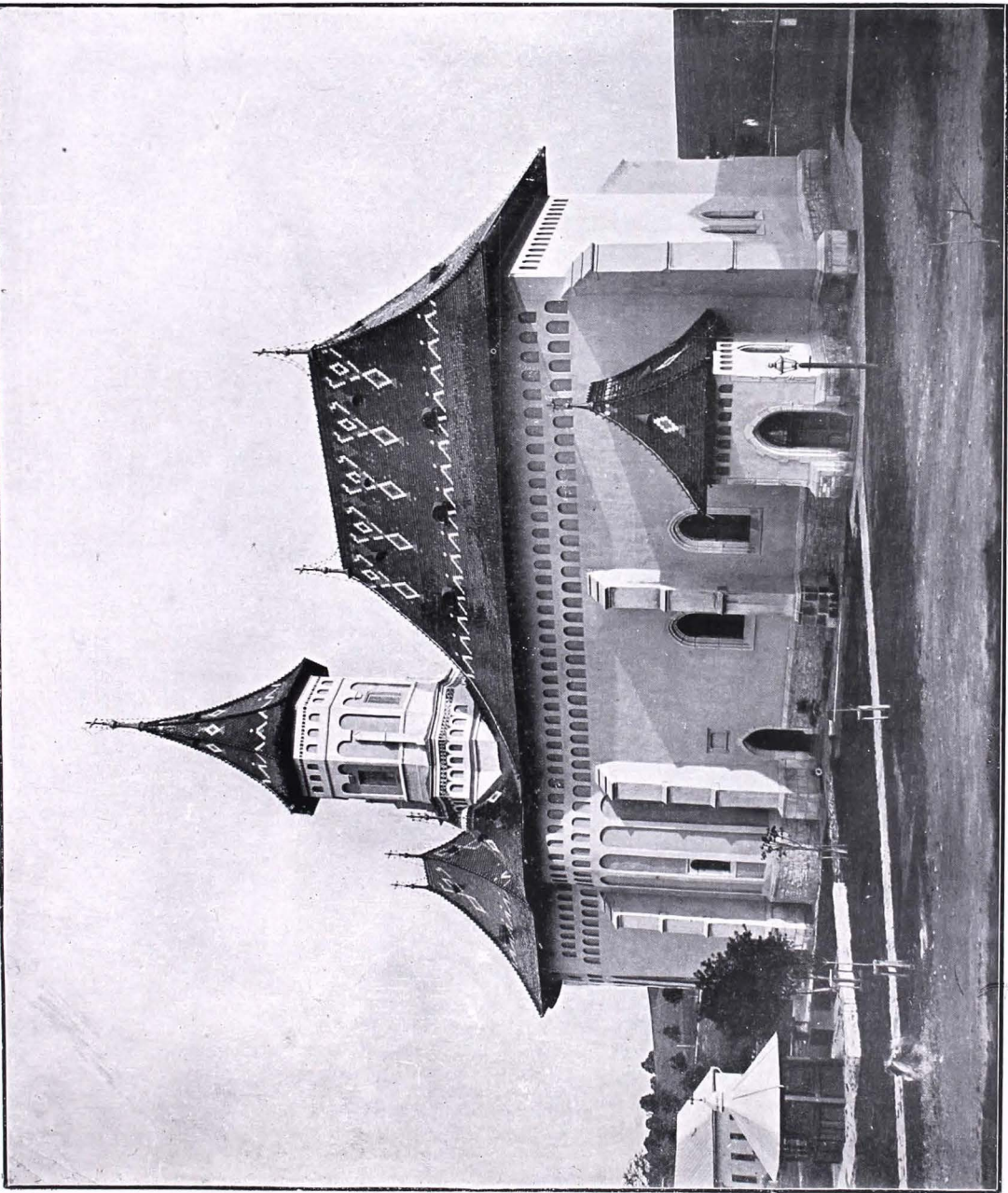
Fig. 35. Stranele pronaosului. *

de obicei regulate, câte odată neregulate (Vatra Moldavița, Hlincea). Din aceste colțuri, cele de pe axele bisericii se găsesc pe același patrat și răspund direct cu cele patru arcuri diagonale, peste cari se găsesc așezate; celelalte colțuri ale stelei formează ca niște contraforturi cari transmit greutatea turlei într'un mod mai favorabil stabilității generale și o proptesc de jur împrejur. Acest sistem întreg se reazemă pe o altă bază patrată și mai lată care se găsește deadreptul așezată peste cele patru ar-

chime acoperișurile bisericilor din Moldova.

O ipoteză care numără printre apărătorii ei și pe d-l Karl Romstörfer, cunoscut prin monografiile sale despre bisericile din Bucovina și prin lucrările sale de restaurare, ar fi că forma din vechi a celor mai multe din aceste biserici eră foarte ascuțită și cu acoperișuri deosebite pe altar și pe partea pronaosului, lăsând turla cu desăvârșire slobodă împreună cu soclul ei.

Această formă ar fi absolut caracte-



* Biserica Sf. Gheorghe din Suceava

ristică, căci nu o întâlnim nicaieri aiurea ¹⁾).

D-l Romstörfer se bazează pe faptul că o altă formă de acoperiş ar ascunde cel puțin o parte a soclului turlei, precum și împodobirea lui. D-sa arată că a găsit în multe locuri urmele vechi ale acoperişului indicate pe ziduri prin ornamentație și zugrăveală, urme cari tind a justifica modul lui de a vedea; în fine sunt multe picturi votive unde biserica pe care ctitorul o ține în mână are un acoperiş cu această formă. Dar aceste picturi sunt ele contemporane cu clădirea bisericii? Multe de sigur sunt foarte vechi, dar cine știe de câte ori au fost dărâmate sau arse aceste acoperișuri și de câte ori s'au refăcut în cursul celor patru veacuri cari au trecut, dela întemeierea lor și până astăzi! Această formă este, fără îndoială, pitorească; ea prezintă însă multe inconveniente de natură practică și nu prea se potrivește acest punct slab cu concepția ge-

nerală a acestor biserici cari, după cum am văzut, se deosebesc prin soluțiunile bine chibzuite și potrivite cu clima și condițiunile locale.

O altă ipoteză ar fi că aceste biserici din vechi erau acoperite cu plumb sau cu olane cari cer învalitori cu pante mici; această ipoteză pare mai rațională, din punctul de vedere practic; ea permite învâlișurii cari nu au inconvenientele arătate mai sus, și dau înfațșării generale o mai mare unitate și o silhueta mai liniștită și mai nobilă.

S'ar putea încă presupune că cele două sisteme au existat în acelaș timp, acoperișurile cu pante mici fiind făcute mai cu seamă la bisericile mai bogate și prin orașe; cele cu pante repezi în părțile muntoase unde cad cantități mai mari de zăpadă și de ploae și unde șindrila avea o întrebuințare mai indicată.

În orice caz, cestiunea nu poate fi considerată ca rezolvată și se mai impun încă cercetări în această privință.

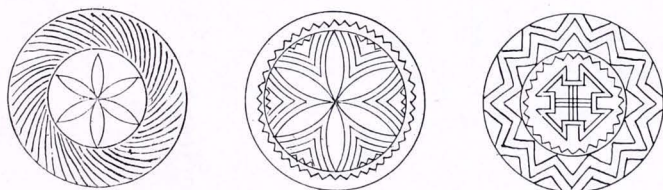


Fig. 36. Ornamente pe strane.

EVOLUȚIUNEA STILULUI MOLDOVENESC

In evoluțiunea stilului moldovenesc putem distinge trei epoci și anume:

- 1) *Epoca de formațiune* — sfârșitul veacului al XIV-lea și începutul veacului al XV-lea.

- 2) *Epoca de înflorire* — a doua jumătate din veacul al XV-lea, veacul al XVI-lea și până în veacul al XVII-lea —

care poate și ea să fie împărțită în două perioade, cea dintâi — Domnia lui Ștefan cel Mare și a doua — urmașii lui.

- 3) *Epoca de scădere*.

I. Cel dintâi tip caracteristic pe care îl întâlnim pare a fi biserica din Radauți în Bucovina, care se zice că este clă-

¹⁾ Romstörfer, Die Kirchenbauten der Bukowina.

— Die Moldavisch-byzantinische Baukunst.

dită de Bogdan¹⁾, întemeietorul statului moldovenesc; alții zic de Alexandru cel Bun lucru mai puțin probabil fiind data forma și dispozițiunea bisericii, singura de felul ei. Această biserică este fără turlă și fără sânnuri; ea prezintă în interior trei nave longitudinale din cari cea dela mijloc mai largă, mult mai înaltă de cât cele laterale, e rezemată pe stâlpi patrați uniți prin arcuri; altarul este semi-circular atât în interior cât și în exterior;

biserica e împărțită în două încăperi distincte printr'un zid transversal în care se află o ușă mică. În fața bisericii e un pridvor frumos boltit și cu două uși laterale opuse, care a fost însă adăogată sub domnia lui Lapușneanu. (Acest pridvor îl vom întâlni, precum am mai spus, aproape statornic, la bisericile din Moldova dela Petru Rareș încoace). Ferestrele bisericii sunt mici și dreptunghiulare; contraforturi puternice proptesc bolțile de jur împrejurul bisericii. Dispozițiunea ei interioară amintește bisericile catolice derivate direct ca plan de la vechile basilice; într'adevăr cele

trei nave ale bisericii sunt acoperite fiecare cu câte o boltă cilindrică longitudinală; construcțiunea bolților este însă bizantină; ele însă nu se întrunesc și nu prezintă un punct central în naos, formând centrul crucii, astfel cum se găsește la bisericile bizantine. Într'un cuvânt aci se întâlnesc dispozițiunea bise-

ricilor apusene și construcțiunea bisericilor răsăritene.

Un alt tip este biserica S-ta Treime din Seret în Bucovina; aci planul este cu totul bizantin. El se compune dintr'un pronaos dreptunghiular cu o ușă în axa fațadei principale și dintr'un naos pătrat cu două sânnuri rotunde și altarul de asemenea semi circular și prevăzut cu proscomidie și diaconicum; biserica astăzi nu are turlă; contraforturile lipsesc.

Această biserică e construită dinainte de anul 1400²⁾; cam la aceeași epocă e construită biserica S-tu Ion din acelaș oraș Seret, de către Petru Mușat; această biserică pare a fi prototipul bisericii moldovenești și întrunește toate elementele principale ale bisericilor ce se vor clădi în urmă. Pronaosul e pătrat și acoperit cu o boltă sferică, naosul e prevăzut cu sânnuri rotunde și altarul e de asemenea semi circular; la mijlocul naosului se ridică turla care întrunește caracterele generale văzute mai sus în ceea ce privește construcțiua și dispozițiua bolților; turla e octogonală în ex-

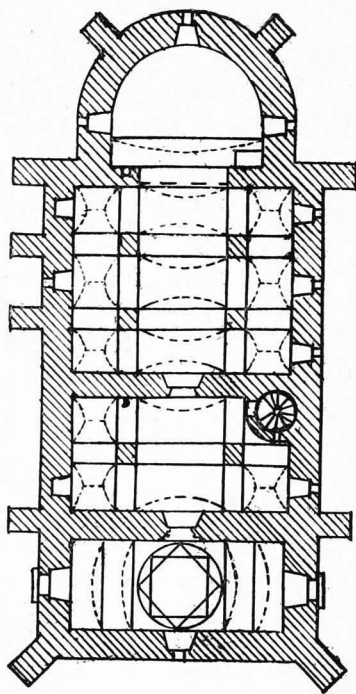


Fig. 37. Biserica din Rădăuți
(după Romstörfer).

terior și luminată prin opt ferestre în plin cintru și fără contraforturi. Prima bază a turlei e stelată, a doua patrată; fațada e împodobită prin două rânduri suprapuse de arcade oarbe separate printr'un brau. În urmă s'a adăogată acestei biserici un pridvor cu fațada încununată cu un fronton.

¹⁾ Onciul în *Enciclopedia Română*.

²⁾ Romstörfer. *Die Baukunst in Bukowina*.

Biserica din Rădăuți ne arată elementul apusean și dispozițiunea basilicilor, biserica Sf. Treime ne arată elementul pur bizantin; din înrîurirea reciprocă a acestor principii a rezultat biserica S-tu Ion, prototipul bisericii moldovenești. Ne găsim aci la punctul de întâlnire a două mari civilizațiuni, cea gotică și cea bizantină, din contactul cărora eșit stilul moldovenesc.

Istoria ne arată că, pe atunci, catolicii aveau o mare putere în Moldova. Călugării lor aveau mai multe așezăminte; erau șiepiscopeii catolice. Un domn al țării chiar și-a schimbat credința, trecând la catolicism. Nimic, deci, de mirare, dacă această influență s'a resfrânt și în arhitectura noastră.

Ar fi aci locul de a cercetă care a

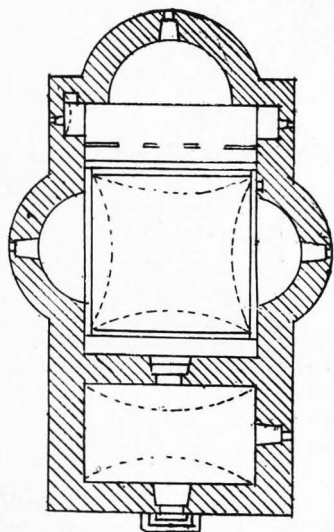


Fig. 38. Biserica Sf. Treime din Seret
(după Romstörfer).

fost și înrîurirea artei din Armenia în formațiunea și dezvoltarea stilului din Moldova.

II. Epoca de înflorire intrunește toate caracterele stilului moldovenesc arătate mai sus, cu oareși care variațiuni cari se constată treptat cu dezvoltarea sti-

lului în timpul întregii domnii a lui Ștefan cel Mare precum și a urmașilor săi până în veacul al XVII-lea.

La începutul acestei epoci bisericile au încă un plan puțin dezvoltat în lungime și sunt încă scunde; ferestrele sunt mai mult mici. Naosul nu se modifica

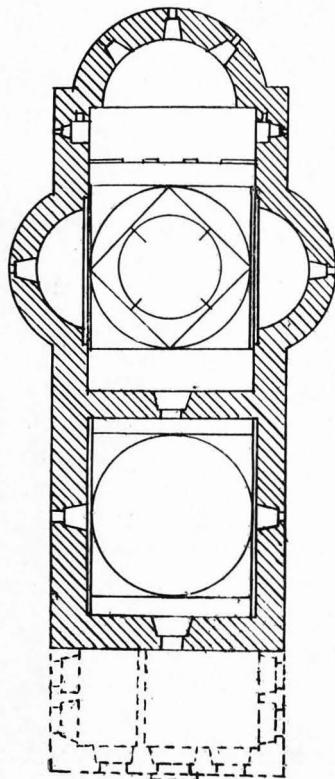


Fig. 39. Biserica Sf. Ioan din Seret
(după Romstörfer).

decât prin dezvoltarea sânuirilor cari sunt, mai cu seamă la început, mici și puțin acuzate atât în interior cât și în exterior, ca la Parhauți, unde e numai o nervură în nauntru și nimic în afară; la Răusenii sânul are forma unui segment de cerc. La Baia este semicircular, însă e încă mic și luat în grosimea zidului; e acuzat în exterior printr'un contrafort indoit. La Piatra, sânul nu e vizibil de loc în exterior, zidul fiind pur

și simplu îngroșat dealungul întregului naos între contraforturi cari proptesc arcurile mari dinspre altar și pronaos. Pronaosul se desvoltă mult; el este spațios, câte odată mai larg ca naosul și de obicei despărțit de el printr'un zid gaurit cu o mică ușa. El este patrat și acoperit cu o boltă sferică (S-tu Nicolae din Iași, Dorohoi, Bacău). Această boltă este câte odată împodobită prin arcuri cari se întretae și formează o stea cu opt vârfuri simetrice, având o prea frumoasă înfățișare (Popauți, Harlău).

Materialele întrebuințate devin din ce în ce mai alese, piatra e cioplită la colțuri, la soclu și la contraforturi; chenarele ferestrelor sunt sculptate, cărămida e smălțuită în culori alese și așezată cu multă pricepere; în sfârșit, discuri de teracotă (rotocoale) cu chipuri înfățișând animale fantastice (lei, balauri, cerbi, zimbri), firide, unele în plin cintru altele ogivale, împodobesc fețele bisericilor.

Varietatea materialelor produce prin modul cum sunt așezate în compoziția generală un efect decorativ care satisface atât ochiul cât și rațiunea. Aceste caractere cari le observăm în tot timpul domniei lui Ștefan cel Mare, desvoltate din ce în ce până la ultimile biserici zidite de marele Voievod, par a se modifica după moartea lui într'un mod anumit.

Pridvorul se adaogă în fața bisericii lor, înălțimea și lungimea lor tinde a crește încă; se adaogă câte odată despărțituri intermediare la cele de mai înainte, astfel că caracterista generală a stilului este mai pronunțată. Pronaosul bisericilor se lungeste și el, bolțile cari îl învelesc devin de o construcție mai complicată, producând un efect pitoresc; ferestrele lui se măresc și se apropie ca formă cu cele gotice numite veriere, lucrate în piatră. Pridvoarele se ajurează din ce în ce până ajung ca la Probota,

să aibă treilaturii aproape deschise, toată construcția fiind rezemată numai pe stalpi, — altă asemănare cu bisericile gotice.

Cărămizile smălțuite și discurile de teracotă nu se mai întâlnesc și bisericile par a fi fost adesea ori zugrăvite pe din afară pe toată întinderea fețelor.

Cu greu ne putem închipui frumusețea acestor monumente, îmbrăcate în întregime într'o podoabă de picturi din care reesea sculptura pietrelor și a ferestrelor ajurate, împodobite cu vitrouri.

La Probota, pe fața dela miază-zi se văd și azi, sub actuala spoială, picturi reprezentând subiecte religioase și teorii de sfinți ale căror cununi apar în chip învederat sub păturile de var. Alte bisericii au avut de asemenea fațadele pictate precum este S-tu Gheorghe din Suceava, Baia (biserica lui Rareș) Voroneț și altele.

Aceste sunt caracterele artei arhitectonice moldovenești ajunsă la înflorire. Ea este expresiunea unei epoce de desvoltare proprie și produsul geniului unui neam plin de viață și de sine stătător.

Pe lângă arhitectura pictura produce opere de valoare, fără a se depărta de normele atomice. Decorațiunile în lemn, tâmplile, stranele sunt bogate și lucrate de meșteri îndemânatici; odăjdiiile sunt capo d'opere de stil.

III. Epocile de scădere. — În sec. al XVII-lea formulele se modifică și capătă o varietate mai mare, păstrând însă caracteristicile generale arătate mai sus. Unitatea din epoca de înflorire dispare. Trei Ierarchi din Iași, urmează încă prin cipiile generale ale stilului din trecut, păstrând în sculptura pietrelor forme gotice și desvoltând mai ales ornamentația orientală. Dragomirna și Solca sunt iarăși două biserici de mare interes; Dragomirna este un monument strălu-



cit care parcă ar vrea să întreacă prin bogăția decorațiunilor, clădirile din epoca de glorie. Regăsim aci toate elementele din acea vreme, mai bogate, mai încărcate cu ornamente; biserica e mai înaltă, bolțile mai împodobite, dar toată această bogăție nu poate ascunde un început de decadență care se simte mai ales în partea arhitectonică și se traduce prin lipsa proporțiunilor generale.

Biserica Golia din Iași, a fost de sigur un monument de mare valoare precum probează și astăzi construcțiunea și dispozițiunile interioare, însă în exterior a suferit atâtea alterări în cât astăzi cu greu se pot ghici formele dintăi. Ce-

tațuia, inspirată dela Trei Ierarchi, prezintă un interes deosebit mai ales în ceea ce privește clădirile din mănăstire cari azi însă sunt în ruină.

În aceste vremuri, tradițiunea cea bună se pierde; influențele diferite venite din Muntenia, din Rusia, Polonia, din Muntele Athos, deformează caracterul primitiv; în sfârșit în secolul al XVIII-lea bisericile devin din ce în ce mai imperfecte și greoaie.

Această dispariție a artei naționale se explică în deajuns prin înstrăinarea clerului grecizat și influența covârșitoare a Fanarului.

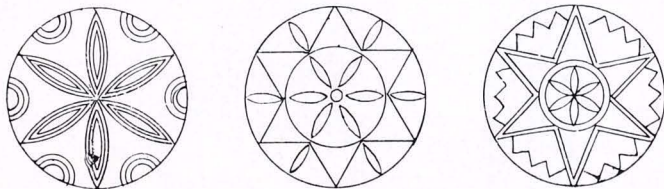


Fig. 40. Ornamente pe strane.

DEOSEBIRI FAȚĂ DE STILUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

Am văzut cum dela sfârșitul secolului al XIV-lea, s'a format în Moldova un stil pământean, trăgându-și origina din cerințele cultului ortodox și din principiile artei bizantine; am văzut care a fost partea de înriurire apuseană în dezvoltarea acestui stil, înriurire constantă, plecând dela biserica din Radauți până în secolul al XVIII-lea. Țările vecine apusene ne-au dat de sigur meșterii pietrari cari au împodobit bisericile moldovenești. Această ipoteză e pe deplin confirmată prin studiul pe care l-am făcut mai sus și în sfârșit și prin *semnele la-*

pidare ce se găsesc pe pietrele bisericilor din Moldova, semne identice cu cele ce se găsesc în toată Transilvania și cari dovedesc că meșterii cari au executat lucrările în piatră ale bisericilor noastre făceau parte din corporațiunile de lucrători cari au executat monumentele din țările catolice vecine. Aceste semne lapidare au fost studiate de dl arhitect A. Lecomte du Nouy, care ne-a atras atenția asupra faptului că ele nu se întâlnesc nicaieri în Muntenia.

Această constatare ne arată mai bine deosebirea între înriuririle cari au contribuit la formarea artei în Moldova și în Muntenia. Act influența bizantină din

Orient este atât de mare și exclusivă în cât se poate spune că la începutul alcătuirii Țării-Românești, bisericile, cum e de pildă biserica Domnească din Curtea de Argeș, au fost de un tip pur bizantin. Mai târziu Cozia lui Mircea cel Bătrân, are o mare asemănare cu monumentele sârbești și ne arată o înrîurire armeană fie directă, fie prin mijlocirea Serbiei.

Biserica episcopală din Argeș, giuvaer unic în felul lui, capo d'operă de ornamentațiune și de execuțiune, este cu totul orientală. Biserica Domnească din Târgoviște (Petru Cercel), ca plan pur bizantină are deja o înfățișare deosebită, cu pridvorul ei pe stâlpi octogonali, cu fețele decorate cu arcade tencuite, cu brăul de cărămidă, cu cornișele de cărămizi așezate cu zimțuri. De aci înainte, cu Matei Basarab, se afirmă o arhitectură cu caracter bine stabilit; bisericile au un pridvor cu stâlpi, au fațadele acoperite cu două rânduri de arcade sau dreptunghiuri oarbe. Vin apoi bisericile Cantacuzineștilor și în sfârșit monumentele strălucite ale lui Constantin Brâncoveanu, care arată înflorirea a artei arhitectonice din Țara-Românească. Este de observat că în secolul al XVII-lea, se constată o înrîurire reciprocă a artelor celor două țări surori, Muntenia și Moldova. Acea epocă pare a corespunde de o parte cu domnia lui Petru Schiopul, în Moldova, și de altă parte cu clădirea bisericii Stelea din Târgoviște de către Vasile Lupu.

În rezumat pe când în Moldova evoluția artistică pornește dela sfârșitul secolului al XIV-lea și se întinde până în veacul al XVII-lea, în Muntenia stilul pământean nu pare a se afirma înainte de începutul veacului al XVII-lea și se întinde până în veacul al XVIII-lea.

Deosebirea între cele două școli de

artă a celor două țări surori este astfel confirmată prin aceste două evoluții produse în epoci diferite sub înrîuriri diferite.

A vorbi de un stil românesc nu e deci prea corect, căci dacă sunt elemente comune în toată țara sunt și diferențe însemnate; e deci mai potrivit de a vorbi de două stiluri românești, cel din Țara-Românească și cel din Moldova. Romstörfer descriind mai ales pe acesta din urmă, la denumit: „moldavisch-byzantinisch“, adică bizantino-moldovenesc, expresiune fericită cu toate că nefiind nici o îndoială posibilă e mai simplu și mai rațional de a-i zice stil moldovenesc, fără altele.

În evoluția acestui stil Probota este o culme. În adevăr deși la întemeierea acestei mănăstiri Ștefan-Vodă cel Mare, își dormea de 25 de ani somnul cel de veci, totuși lunga lui domnie, temeinicia cu care își stabilise bazele țării lui, trebuia mult timp încă să-și dea roadele. Strălucitele monumente ridicate de Petru-Vodă Rares, sunt o nouă dovadă de puternica îndrumare ce o dăduse Ștefan în toată alcătuirea Moldovei. Nenumărate biserici și mănăstiri se clădesc, se împodobesc, se măresc în cursul veacului al XVI-lea.

Înfățișarea actuală a Probotei nu ne permite la prima vedere ca să ne închipuim ce putea să fi fost la început această mănăstire, dar când se cercetează mai cu deamănuntul biserica și casele domnești se poate constata că sub pătura de tencuială a fațadelor se găsesc pietre frumos cioplite, rânduri de cărămizi orizontale din loc în loc ca la cele mai frumoase biserici ale lui Ștefan. Ferestrele dela pronaos și pridvor, cari au fost înfundate cu zid precum am arătat mai sus, ar putea să fie readuse în starea lor primitivă; cornișele de asemenea se vor găsi

de sigur sub strașina de șindrilă care le ascunde. Fațadele, după ce se vor da jos paturile suprapuse de vârueli ne vor arăta alcătuirea loc primitivă. În sfârșit în naos s'ar putea găsi urmele picturilor vechi sub cele moderne cari nu au nici o valoare. Săpături în curte și în împrejurimi, ne-ar arăta dispozițiunea chiliilor și a celorlalte clădiri astăzi dispărute.

Această biserică restaurată ar fi poate cel mai însemnat monument din Moldova, prin puritatea și eleganța liniilor.

La serbarea din 31 August cu ocazia așezării în biserică a pietrei de mormânt a Doamnei Oltea, s'a exprimat dorința de a vedea mândra mănăstire reinviată din părăsirea unde a fost lăsată și readusă la splendoarea ei de odinioară. Fie că această dorință să fie cât de curând realizată și că această poadoaba a țării noastre să revază zilele de măreție trecute.

În scopul de a ajuta la această operă am scris și noi aceste rânduri.



Fig. 41. Pietre cioplite dela casele domnești. *

BIBLIOGRAFIA PRIVITOARE LA MĂNĂSTIREA PROBOTA

Melchisedec. Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova.

Bianu. Excursie în Moldova în Columna lui Traian, 1882.

Iorga. Inscriptii din Bisericile României.

„ Sate și mănăstiri din România.

Buletinul Comisiunii monumentelor istorice No. 3, 1908. Serbarea dela mănăstirea Probota.

Al. Țigara Samurcaș. Mănăstirea Probota, „Viața Românească” No. 9, 1908.

Administrația Casei Bisericii. La mormântul Doamnei Oltea.

Iorga. Istoria Bisericii românești, vol. I.

A. Lăpădatu (Buletinul Comis. monum. istorice No. 4, 1908). Un vechiu epitaf și o nouă inscripție dela Probota.

TABELA MATERIILOR

	<u>Pag.</u>
Probota	3
Descrierea generală	10
Descrierea bisericii	16
Pictura	29
Caracteristicile stilului moldovenesc	40
Evoluțiunea stilului moldovenesc	48
Deosebiri față de stilul Țării românești	53
Bibliografia	56

TABELA ILUSTRĂȚIILOR

	<u>Pag.</u>		<u>Pag.</u>
Un colț al incintei	1	Piatra de mormânt a Doamnei Oltea (fig. 21)	25
Turnul de intrare	2	Placa de marmoră în mijlocul naosului (fig. 22)	25
Vederea generală (fig. 1)	3	Ornamente în casele domnești (fig. 23)	25
Pisania (fig. 2)	3	Fațada laterală a bisericii	26
Biserica	5	Fațada posterioară a bisericii	27
Inscripția de pe pisanie (fig. 3)	6	Jețul lui Petru Rareș (copie) (fig. 24)	28
Pomelnic în altar (fig. 4)	7	Picturi în pridvor (fig. 25)	29
Lespedea de pe mormântul lui Rareș (fig. 5)	7	Picturi în pronaos	30
Turnul de intrare văzut dinăuntru	8	Baze de piatră în pronaos (fig. 26)	31
Lespedea de pe mormântul Doamnei Elena (fig. 6)	9	Idem (fig. 27)	32
Inscripția nouă așezată lângă piatra de mormânt a Doamnei Oltea (fig. 7)	9	Picturi în pronaos	33
Turnul din colțul N. E. (fig. 8)	10	Idem	34
Biserica	11	Tetrapod (fig. 28)	35
Turnul de intrare (fig. 9)	12	Masa (fig. 29)	36
Bolta de la intrare (fig. 10)	13	Ușa între pronaos și camera mormintelor	37
Ferestrele de jos ale caselor domnești (fig. 11)	13	Bolta pridvorului	38
Clopotnița și casele domnești	14	Chenar de fereastră la casele domnești (fig. 30)	39
Idem (plan și secțiune)	15	Ferestrele de sus ale caselor domnești (fig. 31)	40
Secție transversală prin pridvor (fig. 12)	16	Ferestrele caselor domnești (fig. 32)	41
Detaliu de boltă în pronaos (fig. 13)	17	Stâlp la intrarea m-tirei Vatra Moldavița (fig. 33)	42
Secție transversală prin naos (fig. 14)	17	Exteriorul naosului	43
Planul de situație	18	Perspectiva interioară	44
Planul orizontal al bisericii	19	Bază de colonetă (fig. 34)	45
Planul turlei (fig. 15)	20	Stranele pronaosului (fig. 35)	46
Fragmente de ferestre în piatră (fig. 16)	20	Biserica Sf. Gheorghe din Suceava	47
Idem (fig. 17)	21	Ornamente pe strane (fig. 36)	48
Secție longitudinală a bisericii	22	Biserica din Rădăuși (fig. 37)	49
Secție G. H.	23	Biserica Sf. Treime din Seret (fig. 38)	50
Tâmpla din camera mormintelor (fig. 18)	24	Biserica Sf. Ioan din Seret (fig. 39)	50
Profilul ușei exterioare a bisericii (fig. 19)	24	Cruce de tâmplă	52
Profilul ușei camerei mormintelor (fig. 20)	24	Ornamente pe strane (fig. 40)	53
		Pietre cioplite de la casele domnești (fig. 41)	55



19 lei